

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΑΡΙΘΜ. ΦΥΛΛΟΥ 125 • ΜΑΡΤΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1993 • ΝΙΣΑΝ - ΙΓΙΑΡ 5753

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ	
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ	
ΔΙΕΥΘ. ΑΣΤΥΝ. ΠΟΛΙΣ	
ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΟΝ ΤΜΗΜΑ	
Αριθμ. 3815	
	
	
Επώνυμον ΒΑΣΙΛΙΚΗ	
Όνομα ΠΕΝΤΖΙΚΗ	
Όνομα πατρός ΙΩΑΝΝΗΣ	
Όνομα μητρός ΣΟΦΙΑ	
Γέννησις ΔΡΑΜΑ	
Λόγος-Καταστάσις	
Έτος γεννήσεως 1922	
Κατοικία ΑΘΗΝΩΝ	
Όδός ΣΤΕΥΣΙΠΟΥ αρ. 11	
Από Μητρώον	
Εκτελεστική ΟΙΚΙΑΚΑ	
Υπογραφή ΕΛΛΗΝΙΣ	
ΧΡΙΣΤ. ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ	
Εν Αθήναις η 12/5/1943	
ΤΟ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΟΝ ΤΜΗΜΑ	

ΑΟΥΣΒΙΤΣ

Ο ΤΟΠΟΣ ΤΟΥ ΜΑΡΤΥΡΙΟΥ

ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΚΕΡΚΥΡΑΣ ΚΑΙ ΠΑΞΩΝ κ.κ. ΤΙΜΟΘΕΟΥ

Την 1η Σεπτεμβρίου, επέτειο της εισβολής των γερμανικών στρατευμάτων κατοχής στην Πολωνία, ευρισκόμενος στην Κρακοβία, όπου κλήθηκα να δώσω διάλεξη και να συμμετάσχω σε επιστημονική συνδιάσκεψη της Νομικής Σχολής του εκεί Πανεπιστημίου, επισκέφθηκα τα στρατόπεδα εξευτελισμού και εξοντώσεως εκατομμυρίων ανθρώπων στο 'Αουσβίτς και Μπρεγκενάου. Εκεί κατέθεσα λίγα λουλούδια στον τόπο της εκτελέσεως και του μαρτυρίου εκατομμυρίων ανθρώπων, από βρεφικής μέχρι γεροντικής ηλικίας, γνωστών και αγνώστων από όλη την Ευρώπη και τέλεσα τρισάγιο για τους απανθρώπως, τους «αδίκω θανάτω» τελειωθέντας αδελφούς μας. Στα στρατόπεδα αυτά από όλη την Ευρώπη τα τρένα άδειαζαν κατά χιλιάδες, για να γίνουν εκατομμύρια, ανθρώπους κάθε ηλικίας, για να τροφοδοτήσουν τα κρεματορία, τους περιφνημούς δηλαδή φούρνους και να γίνουν σαπούνια και στάχτες «εις τιμήν και μνήμην» του ανθρώπινου πολιτισμού...

Μια Κεντρική Εισόδος που τα τρένα έμπαιναν μέσα στο στρατόπεδο και ξεφόρτωναν το ανθρώπινο φορτίο τους. Διπλοί φράχτες από ηλεκτροφόρα καλώδια, σκοπιές με πολυβόλα για να μη διανοηθεί κανείς να δραπετεύσει. Η μουσική μπάντα υποδεχόταν με τραγική ειρωνεία τα υποψήφια θύματα. Η άμεση διαλογή αυτών που έπρεπε να εκτελεσθούν αμέσως στον τοίχο ή στο θάλαμο των αερίων και να τροφοδοτήσουν τους φούρνους, για να γίνουν σαπούνια και στάχτες και εκείνων που έπρεπε να εξοντωθούν βραδέως με την πείνα, το κρύο, την βαριά εργασία και τον εξευτελισμό. Στη συνέχεια, ο θάλαμος της «καθαριότητας»..., τέλειο γυμνάσιο, κούρεμα εν χρώ, ξύλο,

τοποθέτηση σε άθλιες ξύλινες παράγκες και καθημερινή εξαθλίωση. Υπάρχουν σύγχρονες μαρτυρίες αυτού του είδους του... πολιτισμού. Στίβες οι βαλίτσες, στίβες οι οδοντόβουρτσες, στίβες οι παιδικά παπουτσάκια, στίβες τα ρούχα, στίβες τα γυναικεία μαλλιά, τα οποία τα έστελναν στα εργοστάσια να γίνουν κουβέρτες, στίβες τα ματογιάλια, στίβες οι αναστεναγμοί και τα δάκρυα, τα βρογγητά και οι απελπίσια αυτών που οι Ναζί θεωρούσαν καταραμένους.

Κελλιά κρατουμένων, σιγή δικαστήρια με ειλημμένες εκ των προτέρων αποφάσεις, μπουντρούμια - θήκες που ο άνθρωπος κλεινόταν όρθιος, έχοντας μια μικρή μόνο τρύπα, για να πεθαίνει βραδέως εντός μιας ημέρας από ασφυξία. Οι πιο «τυχεροί» ήσαν εκείνοι που στήνονταν στο εκτελεστικό απόσπασμα. Οι πολλοί οδηγούνταν στους θαλάμους αερίων για να πάθουν ασφυξία από τις αναθυμιάσεις του υδροκυανίου. Όλοι όμως συναντούνταν, για να γίνουν σαπούνι και στάχτη στους φούρνους, στα κρεματορία. Ήταν η κοινή τύχη τους.

Ευτυχώς επέζησαν «κατά λάθος» μερικοί για να τα διηγούνται και να ντρεπόμαστε όσοι ζούμε και να μας θυμίζουν μέχρι ποιο κατόντημα μπορεί να φθάσει ο άνθρωπος... Είναι αδύνατο να περιγράψει κανείς αυτές τις μαρτυρίες και τις εμπειρίες. Πρέπει να τις δει κανείς και να έχει το κουράγιο «να μη χάσει τις αισθήσεις του» και να θυμάται πάντοτε πού οδηγούν τα ολοκληρωτικά καθεστώτα, οποιουδήποτε είδους ολοκληρωτικά καθεστώτα. Σ' αυτό τον τόπο του μαρτυρίου κατέθεσα τον σεβασμό μου στις εκατόμβες των μαρτύρων και των θυμάτων των Ναζί «των αδικω θανάτω τελειωθέντων» αδελφών μας. Με προσευχή και σιωπή.

(Από την **Εκκλησιαστική Αλήθεια**, 16.9.1988)

ΕΙΚΟΝΕΣ ΕΞΟΦΥΛΛΟΥ: • Ψεύτικες ταυτότητες που έσωσαν πολλούς Εβραίους κατά την Κατοχή (της Καρ Λ. Εσκενάζη η οποία στην ταυτότητα ονομάζεται ως Ρούλα Ζαχαράκη - Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος). • Από την είσοδο των Γερμανών στην Αθήνα.

50 ΧΡΟΝΙΑ

ΑΠΟ ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΒΡΑΪΣΜΟΥ 1943 - 1993

ΑΘΗΝΑ, ΤΕΤΑΡΤΗ, 17 ΜΑΡΤΙΟΥ 1993 - ΑΜΦΙΘΕΑΤΡΟ ΠΟΛΕΜΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

Στις 17 Μαρτίου 1993 στην Αθήνα, στο αμφιθέατρο του Πολεμικού Μουσείου, τμήθηκε η επέτειος των 50 χρόνων από το Ολοκαύτωμα του Ελληνικού Εβραϊσμού. Κατά την τελετή απονεμήθηκαν αναμνηστικές τιμητικές πλακέτες στην Εκκλησία της Ελλάδος και τα 29 Ιδρύματα και Οργανισμούς, που το 1943 υπέγραψαν την ιστορική έκκληση - διαμαρτυρία για ν' αποτρέψουν το διωγμό των Ελλήνων Εβραίων.

Στην τελετή παρέστησαν μεταξύ άλλων, ο υπουργός Επικρατείας κ. **Αν. Ανδριανόπουλος**, ο υφυπουργός Παιδείας κ. **Αν. Σπηλιόπουλος**, οι ακαδημαϊκοί κ.κ. **Π. Θεοχάρης**, **Γρ. Σκαλκέας**, οι καθηγητές κ.κ. **Αν. Δοντάς**, **Δ. Μαγκλιβέρας**, **Γ. Μπαμινιώτης**, και **Π. Σιμωνάς**, οι βουλευτές κ.κ. **Γερ. Αροένης**, **Ελ. Βερυβάκης**, **Επ. Ζαφειρόπουλος**, **Απ. Κράτσης**, **Γρ. Φαράκος**, οι πρώην υπουργοί κ.κ. **Γ. Αποστολάτος** και **Μ. Κοθράς**, ο γεν. δι-

ευθυντής της Νέας Δημοκρατίας κ. **Κ. Πυλαρινός**, οι εκπρόσωποι του Συνασπισμού ναύαρχος κ. **Μ. Παπαθανασίου** και του ΚΚΕ κ. **Μη. Αγγουράκης**, ο πρόεδρος της ΕΔΗΚ κ. **Ιω. Ζίγδης**, οι πρέσβεις της Γερμανίας κ. **Λέοπολντ Μπιλ φον Μπρέντοβ** και του Ισραήλ κ. **Δαβίδ Σασών** κ.ά. Επίσης παρέστησαν πλήθος ομοθηρίσκων από όλες τις Εβραϊκές Κοινότητες της Ελλάδος.

Επιστολές συμπαράστασης εστάλη-

σαν όπως είναι γνωστό, την εποχή του διωγμού, στις 23 Μαρτίου 1943, ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός είχε αναλάβει την πρωτοβουλία με τους εκπροσώπους του πνευματικού, επιστημονικού κι επαγγελματικού κόσμου της χώρας, να διασώσει τον Ελληνικό Εβραϊσμό με έκκληση που έστειλε προς τις Αρχές Κατοχής. Η ηρωική έκκληση Δαμασκηνού θεωρείται από την ιστορία ως μοναδική πράξη αυτοθυσίας στα χρονικά όλης της κατεχόμενης Ευρώπης.

σαν στο ΚΙΣ από τους υπουργούς κ.κ. **Γ. Κεφαλογιάννη**, **Σ. Κούβελα** και **Μ. Παπακωνσταντίνου** και ανθρώπους των Γραμμάτων που δεν μπόρεσαν να παραστούν στην εκδήλωση.

Επίδοση αναμνηστικών πλακετών

Τις αναμνηστικές πλακέτες προς τους εκπροσώπους των Ιδρυμάτων που υπέγραψαν τη διαμαρτυρία Δαμασκηνού επέδωσαν

50 ΧΡΟΝΙΑ

ΑΠΟ ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΒΡΑΪΣΜΟΥ 1943 - 1993

από το προεδρείο του ΚΙΣ οι κ.κ. Ν. Μαΐς, Δ. Σαρφατίς, Α. Λεβής, Μ. Κωνσταντίνης και Ιο. Χατζής, οι πρόεδροι των Ισραηλιτικών Κοινοτήτων της Ελλάδος κ.κ. Α. Μπενμαγιόρ, Δ. Αλχανάτης, Μιχ. Λεβής, Ρ. Φρεζάς, Ρ. Σούσης, Οβ. Σαμπάς, Μ. Μάισης, η πρόεδρος της Ένωσης Ομήρων Ισραηλιτών Ελλάδος κα Μπ. Ναχμία και ο εκπρόσωπος του Συλλόγου Απογόνων Θυμάτων του Ολοκαυτώματος κ. Μ. Σαμουηλίδης.

Εκ μέρους των Ιδρυμάτων, τις αναμνηστικές πλακέτες παρέλαβαν ο εκπρόσωπος της Εκκλησίας της Ελλάδος αρχιμανδρίτης κ. Μελίτων και οι κ.κ. Κων. Δεσποτόπουλος πρόεδρος της Ακαδημίας Αθηνών, Πέτρος Γέμπος πρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών, Νικ. Μαρκάτος πρύτανης του ΕΜΠ, Γεώργ. Χρήστου πρύτανης του Οικονομικού Πανεπ. Αθηνών, Χρ. Γιαννάκης πρόεδρος του Ιατρικού Συλλόγου Αθηνών, Γ. Κορκόβελος σύμβουλος του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών, Ξεν. Τριαντάφυλλος γ.γ. του Συμβολαιογραφικού Συλλόγου Εφετείων Αθηνών Αιγαίου και Δωδεκανήσου, Δημ. Γκλαβάς αντιπρόεδρος της ΕΣΗΕΑ, Γεώργ. Χριστοφιλάκης για την Εταιρεία Ελλήνων Θεατρικών Συγγραφέων, Γ. Καραβίδας πρόεδρος της Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών, Ειρήνη Πετροπουλάκου για

το Επαγγελματικό Επιμελητήριο Πειραιώς - η οποία είναι κόρη του προέδρου του Επιμελητηρίου, που είχε υπογράψει τη διαμαρτυρία - Κων. Ιωακείμίδης για το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος, Σαρ. Σερελαΐας πρόεδρος του Επαγγελματικού Επιμελητηρίου Αθηνών, Παν. Ξυθάλης πρόεδρος της Ένωσης Ελλήνων Χημικών, Ελ. Μπεσμπέα τ. πρόεδρος του Φαρμακευτικού Συλλόγου Αττικής, Χρ. Καραπάνος πρόεδρος Οδοντιατρικού Συλλόγου, Γεώργ. Σγουμπόπουλος πρόεδρος Βιοτεχνικού Επιμελητηρίου Αθηνών, Παν. Μαρτίκας πρόεδρος Φαρμακευτικού συλλόγου Πειραιώς, Ράγας Αξελός πρόεδρος του Σωματείου Ελλήνων Ηθοποιών, Κων. Κωτσόπουλος αντιπρόεδρος του Πανελληνίου Φαρμακευτικού Συλλόγου, Παν. Λεούσης τότε γεν. γραμματέας του Ιατρικού Συλλόγου Πειραιώς, Αλ. Δρακάτος πρόεδρος του Εμπορικού Συλλόγου Αθηνών, Ανδρ. Κυριαζής πρόεδρος του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Αθηνών, Κων. Χαλαραμπίδης πρόεδρος της Ενώσεως Ελλήνων Θεατρικών και Μουσικών Κριτικών, Χρ. Καραπάνος αντιπρόεδρος της Ελληνικής Οδοντιατρικής Ομοσπονδίας, Στ. Αργυρός πρόεδρος του Συνδέσμου Ελληνικών Βιομηχανιών και Γεώργ. Γκόννης για το Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων.

Μηνύματα για την επέτειο

Για την τραγική επέτειο εξέδωσαν μηνύματα ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κ. Κων. Καραμανλής, ο Προκαθήμενος της Ελληνικής Εκκλησίας κ.κ. Σεραφείμ και η Ακαδημία Αθηνών.

Το μήνυμα του Προέδρου της Δημοκρατίας

Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κ. Κ. Καραμανλής ανέφερε στο μήνυμά του:

«Η ΑΝΑΦΟΡΑ στην επέτειο της συμπλήρωσης 50 χρόνων από το διωγμό και το Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων εί-

ναι οδυνηρή αλλά και διδακτική.

Οδυνηρή, επειδή ανακαλεί στη μνήμη τα θύματα της θηριωδίας ενός ανελεύθερου και, για τον λόγο αυτόν, απάνθρωπου καθεστώτος.

Διδακτική, επειδή παρά την πρόοδο της ανθρωπότητας στον τομέα του πολιτισμού και παρά την εδραίωση της δημοκρατίας σε παγκόσμια, σχεδόν, κλίμακα οι κίνδυνοι να ανακοπεί η εξελικτική αυτή πορεία δεν παύουν να ελλοχεύουν. Και την εκκόλαψη των κινδύνων αυτών ευνοεί ιδίως ο εφησυχασμός, τόσο μπροστά στην πολύμορφη κρίση που μαστίζει πολλά κράτη, ακόμη και στον ευρωπαϊκό χώρο, όσο και μπροστά στο πρόσφατο σύμπτωμα της εμφάνισης αμετανόητων νοσταλγών ενός απεχθούς παρελθόντος.

Η μνήμη της θυσίας των Ελλήνων Εβραίων, καθώς και όλων των θυμάτων της ναζιστικής θηριωδίας, ας αποτελέσει για μια ακόμη φορά αφετηρία περι-

συλλογής και επαγρύπνησης αλλά και αιτία συμπόρευσης για την προάσπιση

**Το μήνυμα του Αρχιεπισκόπου
Αθηνών και πάσης
Ελλάδος κ.κ. Σεραφείμ**

*Στο μήνυμά του ο Μακαριώτατος
Αρχιεπίσκοπος κ.κ. Σεραφείμ ανέφερε:*

«Αγαπητοί μου,

ΕΥΧΑΡΙΣΤΟΥΝΤΕΣ ΘΕΡΜΩΣ δι' ευγενώς αποσταλείσαν ημίν πρόσκλησιν συμμετοχής εις εκδηλώσεις επί τη συμπληρώσει πεντηκονταετηριδός αφ' ότου ο αείμνηστος Εθνάρχης και Αρχιεπίσκοπος Αθηνών κυρός Δαμασκηνός είχε την έμπνευσιν να προκαλέσει από εκπροσώπους Ανωτάτων Πνευματικών Ιδρυμάτων και Οργανισμών την υπογραφήν διαμαρτυρίας (μανιφέστου) - Εκκλησίας δια την σωτηρίαν των Εβραίων της Ελλά-

των ιδανικών της ελευθερίας, της δημοκρατίας και της δικαιοσύνης».

* * *

δος, λυπούμεθα διότι ανειλημμένοι υποχρεώσεις κωλύουν ημάς να παραστώμεν αυτοπροσώπως και συμμετάσχωμεν της εκδηλώσεως ταύτης.

Η πολυπόθητος δια τους λαούς ειρήνη δεν έχει παγιωθεί πλήρως εις τον κόσμον. Εις ορισμένας μάλιστα περιοχάς ο πόλεμος, η βία, η καταπάτησις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η παραχάραξις της Ιστορίας και πλαστογραφίαις αυτής, η αναβίωσις του ναζισμού κ.λπ., εγκυμονούν αρχάς οδυνών δια τον νεώτερον κόσμον, τας οποίας πιστεύομεν ότι θα δυνηθώμεν να αποφύγωμεν εάν εύρωμεν την δύναμιν, το θάρρος και το κουράγιο να υπογράψωμεν και σήμερον τοιούτου είδους διαμαρτυρίας προς υπεράσπισιν του ανθρώπου, ανεξαρτήτως χρώματος, φυλής ή θρησκείας οπουδήποτε και αν ευρίσκεται καταπιεζόμενος επί της γης.

Ευχόμενοι πάσαν από Θεού και Πατρός του Μέλλοντος Αιώνος και του Άρχοντος της Ειρήνης ευλογίαν και δύναμιν εν οίς πράττετε αγαθοίς και συγχαίροντες δια την πρωτοβουλίαν σας, όπως δι' ειδικής Τιμητικής Πλακέτας τιμήσητε και την Εκκλησίαν της Ελλάδος, την φιλόστοργον μητέρα πάντων των Ελλήνων, διατελούμεν

Μετά διαπύρων ευχών και ευλογιών».

* * *

**Το μήνυμα
της Ακαδημίας
Αθηνών**

*Σε μήνυμα του προέδρου της
Ακαδημίας Αθηνών κ. Κ. Δεοπο-
ύλου αναφέρεται ότι:*

«Η ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ, θεματοφύλαξ των αξιών του ανθρωπισμού, συμμετέχει στην εκδήλωση αποτροπιασμού για το απαισίας μνήμης πριν από ήμισυ αιώνα Ολοκαύτωμα των Εβραίων της Γερμανίας και των άλλων χωρών της Ευρώπης, ειδικότατο κακούργημα γενοκτονίας, ατιμωτικό της πολιτισμένης ανθρωπότητας.

Εξ άλλου, η Ακαδημία Αθηνών, ως

έμπρακτη απότιση τιμής στην ιερή μνήμη των αθών εκείνων θυμάτων, απευθύνει έκκληση προς τους φορείς εξουσίας όπου της Οικουμένης, για μη διάπραξη εφεξής παρόμοιων κακούργημάτων γενοκτονίας και για τήρηση εφεξής αμείωτου σεβασμού των ανθρώπων οποιας θρησκείας είτε οποιας φυλής.

Τέλος, η Ακαδημία Αθηνών δικαιούται να σεμνύνεται για την γενναία έκφραση της αλληλεγγύης της πριν από ήμισυ αιώνα προς τους υπό διωγμόν Έλληνες Ισραηλίτες, όταν ο τότε Πρόεδρος της αείμνηστος Σπυρίδων Δοντάς, παρά τον προκείμενο κίνδυνο, πρώτος αυτός προσυπέγραψε την από 23 Μαρτίου 1943 έγγραφη σε υψηλό τόνο διαμαρτυρία του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Δαμασκηνού με σκοπό τη ματαίωση του εκτοπισμού και αφανισμού των Ελλήνων Ισραηλιτών, πράξη μοναδική με τέτοιο αίτημα και τέτοιο θάρρος σε ολόκληρη την κατεχόμενη Ευρώπη».

50 ΧΡΟΝΙΑ

**ΑΠΟ ΤΟ
ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ
ΕΒΡΑΪΣΜΟΥ
1943 - 1993**

50 ΧΡΟΝΙΑ

ΑΠΟ ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΒΡΑΪΣΜΟΥ 1943 - 1993

**Η προσφώνηση
του προέδρου
του Κεντρικού
Ισραηλιτικού
Συμβουλίου
Ελλάδος
κ. Ν. Μαΐς**

*Η τελετή άρχισε με την παρακάτω
προσφώνηση του προέδρου του ΚΙΣ
κ. Νισήμ Μαΐς:*

«ΕΚ ΜΕΡΟΥΣ του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος σας ευχαριστώ για την αποψινή φιλική και τιμητική παρουσία σας.

Η ιστορία του Εβραϊσμού μέσα στους αιώνες έχει σημαδευτεί από δύο κύρια χαρακτηριστικά: εκείνο του διωγμού κι εκείνο της αναδημιουργίας. Από την εποχή της φυγής από την Αίγυπτο μέχρι σήμερα, οι Εβραίοι δεν πάσαμε ν' αντιμετωπίζουμε κατατρεγμούς, καταστροφές, δεινά, πίκρες, δάκρυα. Οι ημερομηνίες της ιστορίας μας έχουν αφετηριακή προσμέτρηση από δυσάρεστα γεγονότα (σαν παράδειγμα αναφέρω: τόσους αιώνες από το διωγμό από την Αίγυπτο, τόσες εκατοντάδες χρόνια από την καταστροφή του Ναού).

Πολλές από τις παραδόσεις της θρησκείας μας, όπως εκφράζονται με τις γιορτές μας, αναπολούν τραγικές επετείους, έθιμα πόνου. Αυτές οι αμέτρητες καταστροφές είχαν όμως μέσα τους το σπόρο της ελπίδας, τη δύναμη της αναδημιουργίας. Η ιστορία του Δαβίδ με τον Γολιάθ αποτελεί τη χαρακτηριστική έκφραση της ιστορίας των Εβραίων σ' όλους τους αιώνες.

Απ' όλες τις πολυάνθρωπες θυσίες, το Ολοκαύτωμα υπήρξε ο τρομακτικότερος διωγμός. Κατά το Ολοκαύτωμα, 6 εκατομμύρια ανθρώπινες ψυχές (νήπια, παιδιά, νέοι, γέροι) οδηγήθηκαν στο θάνατο για μόνο τον λόγο ότι ήταν πιστοί της Ιουδαϊκής θρησκείας. Δολοφονήθηκαν στυγνά μετά από εξευτελισμούς και βασανιστήρια. Ακόμα και την ώρα του θανάτου δεν τους μεταχειρίστηκαν ως έμψυχα ανθρώπινα όντα, αλλά ως πειραματόζωα.

Αυτά συνέβησαν τον 20ό αιώνα, που θεωρείται ως αιώνας του πολιτισμού και της προόδου, μπροστά στα μάτια μιας διάφορης κι εθελουφλούσης ανθρωπότητας.

Απόψε τιράμε τα 50 χρόνια από το

διωγμό των Εβραίων της Ελλάδας, που άρχισε το Μάρτιο του 1943 στη Θεσσαλονίκη. Τιράμε τη μνήμη των γονέων, των αδελφών και των φίλων μας που χάθηκαν άδικα, χωρίς καμία παραδεκτή δικαιολογία στα ένοχα ναζιστικά στρατόπεδα. Τα ναζιστικά στρατόπεδα αυτά οργανώθηκαν από το τότε γερμανικό κράτος, με αντικείμενο το έγκλημα της μεθοδικής εξόντωσης αθώων.

Παράλληλα, όμως, τιράμε απόψε - και την προβάλλουμε με σεβασμό - μια ηρωική πράξη των αδελφών μας Ελλήνων Χριστιανών. Τιράμε την Εκκλησία της Ελλάδος και όλα εκείνα τα Ιδρύματα και τους Οργανισμούς, των οποίων οι εκπρόσωποι είχαν «την αρετήν και την τόλμην» που ζητά ο ποιητής, να υπογράψουν στις 23 Μαρτίου 1943 την έκκληση - διαμαρτυρία του ασιδίου αρχηγού της Ελληνικής Εκκλησίας, του Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού, με σκοπό τη σωτηρία των Εβραίων της Ελλάδος. Πουθενά στην Ευρώπη δεν σημειώθηκε παρόμοια πρωτοβουλία ανθρωπισμού και ηρωισμού.

Τιράμε ακόμη όλους εκείνους τους επώνυμους Έλληνες συμπατριώτες, που με κίνδυνο της δικής τους ζωής περιέθαλψαν τους γονείς και τα αδέρφια μας. Τους ανήκει η ύψιστη αναγνώριση του «Δικαίου των Εθνών», που τους έχει απονεμηθεί από το Ίδρυμα Γιαντ Βασέμ της Ιερουσαλήμ, το οποίο έχει ως σκοπό τη διατήρηση της μνήμης των ηρώων και των μαρτύρων του Ολοκαυτώματος.

Τιράμε επίσης, όλους εκείνους τους ανώνυμους Χριστιανούς αδελφούς μας που μας έκρυψαν, μας φυγάδευσαν και μας έσωσαν στα δύσκολα χρόνια της Κατοχής. Ανέδειξαν τους εαυτούς τους - σύμφωνα με τον στίχο από το βιβλίο «Σοφία» του Σεϊράχ: «αδελφούς και βοηθούς εις καιρόν θλίψεως».

Αυτή η στάση τιμής των χριστιανών αδελφών μας οφείλεται στις βαθιές ρίζες της παιδείας του ελληνικού λαού, που στηρίζεται στην αποφυγή των κάθε είδους και μορφής διακρίσεων μεταξύ των πολιτών. Τους περιβάλλουμε με βαθιά στοργή και τους θυμόμαστε με την ίδια ευγνωμοσύνη εδώ και μισόν αιώνα.

Όπως όμως ανέφερα και στην αρχή, η μακραίωνη ιστορία του Εβραϊσμού διδάσκει, ότι πάντα κάθε καταστροφή αποτελεί ταυτόχρονα σπόρο αναδημιουργίας. Σήμερα, ο Ελληνικός Εβραϊσμός είναι αποδεκατισμένος. Έχασε το 86% του έμψυχου υλικού του. Έπαψαν να υπάρχουν οι κάποτε ανθούσες Ισραηλιτικές Κοινότητες των Αγγινίου, Αλεξαν-

δρουπόλεως, Άρτας, Βεροίας, Διδυμοτείχου, Δράμας, Ηρακλείου, Καβάλας, Καστοριάς, Κομοτηνής, Κω, Λαγκαδά, Νέας Ορεστιάδας, Ξάνθης, Πάτρας, Πρεβέζης, Σερρών, Φλωρίνης και Χανίων.

Δυστυχώς, δεν βρήκαμε ούτε τα αρχεία αυτών των Κοινοτήτων για να μπορούμε να μνημονεύουμε όλα τα ονόματα των χαμένων αδελφών μας, καθώς και τα ιστορικά στοιχεία της διαβίωσής τους στις πόλεις που έζησαν.

Στην τελετή μνήμης αυτών των αθώων θυμάτων, ο αξιότιμος υπουργός Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων κ. Γεώργιος Σουφλιάς μας κάνει την τιμή να είναι ο ομιλητής απόψε. Τον ευχαριστούμε βαθύτατα.

Κυρίες και κύριοι, κάθε τραγωδία όμως, έχει κι ένα παράθυρο στην ελπίδα. Με τη βοήθεια του Θεού, όσοι σωθήκαμε, γυρίσαμε και ξαναφτιάξαμε το σπίτι μας στην Ελλάδα, όπου έχουμε μια ιστορική παρουσία 2.300 ετών. Επαληθεύτηκαν έτσι τα λόγια του προφήτη Ιεζεκιήλ:

«Και θέλετε γνωρίσει ότι εγώ είμαι ο Κύριος, όταν, λαέ μου, ανοίξω τους τάφους σας και σας αναβιβάσω εκ των τάφων σας. Και θέλω δώσει το πνεύμα μου εις εσάς και θέλετε αναζητήσει εν τη γη υμών».

**Η ομιλία
του υπουργού
Εθνικής
Παιδείας και
Θρησκευμάτων
κ. Γ. Σουφλιά**

*Κύριος ομιλητής κατά την τελετή
ήταν ο υπουργός Εθνικής Παιδείας
και Θρησκευμάτων κ. Γεώργιος
Σουφλιάς, ο οποίος είπε τα εξής:*

ΗΜΕΡΑ ΜΝΗΜΗΣ η σημερινή. Ημέρα μνήμης εθνικής, αλλά και μνήμης οικουμενικής για τα δικαιώματα του ανθρώπου, όπου γης. Ημέρα μνήμης για τα 50 χρόνια που πέρασαν από το Ολοκαύτωμα, από τον άδικο και απάνθρωπο χαμό 60.000 Ελλήνων, Εβραίων το θρήσκευμα, που βρήκαν τραγικό θάνατο στα χιτλερικά στρατόπεδα του Άουσβιτς, του Μπιρκενάου, του Μπέργκεν - Μπέλσεν, του Μαουτχάουζεν, του Νταχάου και άλλων τέτοιων «χώρων φρίκης».

Ίσως τα θύματα των χιτλερικών στρατοπέδων και των κακουχιών, σωματικών και ψυχικών, που προκλήθηκαν μέσα

50 ΧΡΟΝΙΑ

**ΑΠΟ ΤΟ
ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ
ΕΒΡΑΪΣΜΟΥ
1943 - 1993**

Ο εκπρόσωπος της Εκκλησίας της Ελλάδος κ. Μελίτων ενώ παραλαμβάνει την τιμητική πλακέτα από τον πρόεδρο του Κεντρικού Ισραηλτικού Συμβουλίου της Ελλάδος κ. Ν. Μαίς.

50 ΧΡΟΝΙΑ

ΑΠΟ ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΒΡΑΪΣΜΟΥ 1943 - 1993

και έξω από τα στρατόπεδα συγκεντρώσεως, να είναι πολύ περισσότερα. Τα στοιχεία που έχουμε στη διάθεσή μας για το Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων κατά την περίοδο 1943 - 44 της Γερμανικής Κατοχής δείχνουν ότι ο πληθυσμός των Ισραηλιτικών Κοινοτήτων στην Ελλάδα από 77.000 μέλη, που αριθμούσε πριν από τον γερμανικό διωγμό, μόλις που έφτανε τις 10.000 μετά τον διωγμό. Ήτοι, ποσοστό απωλειών 86%! Το υψηλό αυτό ποσοστό δίνει στον Εβραϊσμό της Ελλάδος το θλιβερό προνόμιο να κατέχει την τρίτη (μετά τη Λιθουανία και Εσθονία) θέση σε απώλειες ψυχών μέσα στο παγκόσμιο Ολοκαύτωμα των Εβραίων. Στο Ολοκαύτωμα, στο οποίο έχασαν τη ζωή τους με τραγικό θάνατο 6.000.000 Εβραίοι σε όλο τον κόσμο.

Το τραγικό μάλιστα είναι - και πρέπει να το τονίσουμε τούτη την ώρα - ότι ο εφιάλτης που έζησε η ανθρωπότητα πριν από 50 χρόνια, αρχίζει να επανεμφανίζεται στις μέρες μας με τη μορφή του **νεοναζισμού**, ενός απαίσιου ρατσισμού, που πιστέψαμε ότι επέρασε ανεπιστρεπτί, αφού τον εστιγμάτισε η ιστορία και η παγκόσμια συνείδηση των ανθρώπων.

Οι σκέψεις που θα εκθέσω σ' αυτή την εκδήλωση μνήμης του Ολοκαυτώματος των Ελλήνων Εβραίων, παρακαλώ να θεωρηθούν και ως μια ακόμη φωνή διαμαρτυρίας απέναντι στο απειλητικό φάσμα του νέου φασισμού, τον οποίο οφεί-

λουμε να πλήξουμε αποφασιστικά «εν τη γενέσει» του, όπου και όπως και αν εμφανίζεται. Το γκρέμισμα των συνόρων στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και ευρύτερα στον κόσμο σήμερα, με όσες αντιθέσεις και συγκρούσεις και αν υπάρχουν, τείνει αυτή την ώρα να οδηγήσει τους λαούς σε μια πρωτόγνωρη συμφιλίωση, η οποία με κανέναν τρόπο δεν μπορεί να συμβιβάζεται με αυτά τα ξεσπάσματα φυλετικού και κοινωνικού μίσους, που ξεκίνησαν μάλιστα από εκεί όπου δεν θα περίμενε κανείς να ξαναυπάρξουν ποτέ πια. Το Ολοκαύτωμα των 6.000.000 Εβραίων, όχι μόνο σε αριθμό ανθρώπων που χάθηκαν, αλλά και ως προς το βαθμό νοσηρότητας στη σύλληψή του και ως προς την αρτιότητα της άνευ ηθικών ή άλλων φραγμών συστηματικής εφαρμογής του, αποτελεί το **μεγαλύτερο στίγμα** στην ανθρωπινή αξιοπρέπεια και το μεγαλύτερο πλήγμα που κατάφερε ποτέ ο άνθρωπος στον άνθρωπο.

Μπορεί σε απανθρωπία να προηγήθηκε κατά πολύ χρονικά η γενοκτονία των Αρμενίων από τους Τούρκους το 1915, μπορεί εμείς οι Έλληνες να μην ξεχάσουμε ποτέ τις φρικαλεότητες που σφράγισαν μια άλλη «Εξοδο», την έξοδο των Ελλήνων από την πανάρχαια ελληνική κοιτίδα της Μικρασίας το 1922, μπορεί τα θύματα του Σταλινισμού να ανέρχονται σε χιλιάδες, μπορεί να έχουν γίνει - και έχουν γίνει - πολλά κακουργήματα, πα-

Ο πρόεδρος της Ακαδημίας Αθηνών κ. Κων. Δεσποτόπουλος παραλαμβάνει τιμητική πλακέτα

λιά και πρόσφατα, σε όλο τον κόσμο. Όλα όμως αυτά ωχρούν μπροστά στην πρωτοφανή σε σύλληψη και οργάνωση γενοκτονία των Εβραίων από τους Ναζί.

Σωστά έχει παρατηρηθεί (από το δημοσιογράφο κ. Θ. Μπενάκη) ότι: «Ποτέ άλλοτε στην Ιστορία ένας λαός, μια ιδεολογία, μια κρατική μηχανή δεν αφιερώθηκε με τόση επιμονή και τόσο μίσος στην εξολόθρευση ενός λαού, με μόνη αιτία την θρησκευτική και εθνική του ταυτότητα. Ποτέ άλλοτε δεν χρησιμοποιήθηκε η επιστήμη, η τεχνολογία για τον αφανισμό μιας ολόκληρης φυλής. Ποτέ άλλοτε δεν εφευρέθηκαν τέτοιοι σατανικοί τρόποι βασανισμού και εξευτελισμού του ανθρώπινου είδους» (Χρονικά, Μάιος - Ιούνιος 1990, σελ. 15).

Χαρακτήρισα το Ολοκαύτωμα των Εβραίων ως το **μεγαλύτερο σίγμα** της ανθρωπότητας. Επιτρέψτε μου να σχολιάσω αυτόν τον χαρακτηρισμό. Θεωρώ ότι ο χιτλερικός φασισμός είναι υπεύθυνος για την εισαγωγή εννοιών και λέξεων που αποτελούν «σταθμούς αγριότητας» - και ντροπής συγχρόνως - για την ιστορία του ανθρώπου, πολιτική και πολιτιστική. Το «**λεξιλόγιο της απανθρωπίας**» που έρχεται να δηλώσει το Ολοκαύτωμα, την **εξόντωση**, τη **γενοκτονία**, την **εξολόθρευση**, την **εκτέλεση**, τον **αφανισμό**, τα **γκέτο**, τα **στρατόπεδα συγκεντρώσεως**, τους **θαλάμους αερίων**, τα **κρεματόρια** κ.λπ., δεν είναι παρά η συνέχεια μιας παρανοϊκής

ρατσιστικής συλλήψεως, που ανάγει τον αντισημιτισμό σε πολιτικό «όραμα» και την εξόντωση χιλιάδων ανθρώπινων υπάρξεων σε πολιτική πράξη. Πρόκειται για μια πολιτική σύλληψη που κατέστησε το «εβραϊκό ζήτημα» (το περίφημο «Γιούντεν - Φράγκε») μείζον θέμα εθνικής πολιτικής της φασιστικής Γερμανίας! Μιας πολιτικής διωγμών, απανθρωπίας και αναξιοπρέπειας που εκδηλώνεται αμέσως μόλις ο Χίτλερ αναλαμβάνει την καγκελαρία της Γερμανίας (τον Ιανουάριο του 1933).

Θέλοντας να οδηγήσει τους Εβραίους σε οικονομική εξαθλίωση και πολιτικό αφανισμό, ο Χίτλερ θεσπίζει σειρά αντιεβραϊκών νομοθετημάτων, ενώ συγχρόνως υποθάλλει ή οργανώνει πράξεις βίας και ψυχολογικού καταναγκασμού κατά των Εβραίων πολιτών της Γερμανίας. Όλες οι θεσμικές ρυθμίσεις, οι σκέψεις και οι πράξεις του δικτάτορα και των επιτελών του συνοψίζονται σε μια φράση: **συνγνή καταπάτηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου**. Κορυφαία έκφραση της πολιτικής αυτής ψύχωσης είναι οι γνωστοί «**νόμοι της Νυρεμβέργης**» του 1935, μνημείο αντιδημοκρατικής νοοτροπίας, με τους οποίους αφαιρούνται αδιαστακτα από τους Εβραίους πολίτες της Γερμανίας τα πολιτικά τους δικαιώματα και το δικαίωμα να συνάπτουν γάμους με Γερμανούς πολίτες! Το ότι οι Γερμανοί ναζιστές, 10 χρόνια αργότερα θα δι-

50 ΧΡΟΝΙΑ

ΑΠΟ ΤΟ
ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ
ΕΒΡΑΪΣΜΟΥ
1943 - 1993

Επίσημοι κατά την τελετή μνήμης για το Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων

50 ΧΡΟΝΙΑ

ΑΠΟ ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΒΡΑΪΣΜΟΥ 1943 - 1993

καστούν στην ίδια πόλη της Νυρεμβέργης ως εγκληματίες πολέμου, δεν αίρει στο ελάχιστο τα δεινά που αρχίζουν για τους Εβραίους της Γερμανίας με την ψήφιση των νόμων της Νυρεμβέργης.

Στην κλιμάκωση του αντισημιτισμού που θα ακολουθήσει, θα γνωρίσουμε την περίφημη «Κρίσταλ - ναχτ», τη «Νύχτα των κρυστάλλων» (ή αλλιώς, τη «Νύχτα των θραυσμένων υαλοπινάκων»), την επιδρομή δηλαδή και τις καταστροφές όλων των Εβραϊκών Συναγωγών της Γερμανίας, τον Νοέμβριο του 1938. Θα ακολουθήσει ο αυστηρός περιορισμός των Εβραίων σε ειδικά γκέτο, ο εγκλεισμός τους σε στρατόπεδα συγκεντρώσεως, η δήμευση των περιουσιών τους, ο αποκλεισμός τους από τη δημόσια ζωή και η απαγόρευση συμμετοχής τους στις δραστηριότητες της επαγγελματικής ζωής. Δηλαδή, η πλήρης εξουθένωσή τους ως πολιτών, αλλά και ως ανθρώπων.

Η πολιτική αυτή απανθρωπία μεταφέρεται, βεβαίως, αργότερα παντού όπου έρχονται οι Γερμανοί ως κατακτητές.

Θα σας διαβάσω μερικά δείγματα αναλόγων «διαταγών» που εκδίδονται στην Ελλάδα εναντίον των Ελλήνων Εβραίων από τη Διοίκηση της Θεσσαλονίκης και Αιγαίου, από τον διαβόητο στρατιωτικό διοικητή «Ντόκτορ Μέρτεν», για να διαπιστώσουμε από κοινού το προφανές περιεχόμενο, το ήθος, αλλά και το ύφος των διαταγών αυτών και προ πάντων, τον κυνισμό τους!

«Θεσσαλονίκη, 6 Φεβρουαρίου 1943,
...Διατάσσουμε τα ακόλουθα:

1. Όλοι οι Εβραίοι οι κατοικούντες εν Θεσσαλονίκη, πρέπει αμέσως να φέρουν **διακριτικό σήμα** ως Εβραίοι...

2. Όλοι οι Εβραίοι οι διαμένοντες εν Θεσσαλονίκη, οφείλουν να **συγκεντρώσουν τις κατοικίας των**, άνευ αναβολής, εις **μιαν ειδικήν συνοικίαν της πόλεως...**».

«Θεσσαλονίκη, 13 Φεβρουαρίου 1943

1. Υπενθυμίζουμε εις όλους τους Εβραίους, ότι **απαγορεύεται να αλλάσσουν, άνευ αδείας, τόπον διαμονής**. Οιοσδήποτε παραβαίνει την διαταγήν ταύτην, θα θεωρηθεί ως λιποτάκτης και **θα τιμωρίζεται επί τόπου**, όταν συλληφθεί.

2. Απαγορεύεται εις τους Εβραίους να **χρησιμοποιούν το τραμ ή οιοδήποτε άλλο μεταφορικό μέσο**.

3. Απαγορεύεται εις τους Εβραίους να εμφανίζονται **εις τας οδούς και τας πλατείας**, καθώς και να παρευρίσκονται εις δημόσιους χώρους μετά την δύσιν του ηλίου.

Για να παρακολουθήσουμε μέχρι τέλους αυτή τη «λογική» του ναζιστικού

παραλογισμού, πρέπει να περάσουμε από μερικά ακόμη στάδια ανθρώπινης αγριότητας. Πρέπει να περάσουμε από το περίφημο «**Σχέδιο της Μαδαγασκάρης**», που επινοήθηκε μέσα στο κλίμα ευφορίας που επικράτησε μετά την πτώση της Γαλλίας (1940). Πρόκειται για το τερατώδες σε σύλληψη σχέδιο να μεταβληθεί ολόκληρη η Μαδαγασκάρη σε ένα **απέραντο «στρατόπεδο εκτοπισμού» όλων των Εβραίων της Ευρώπης!** Όταν η εκοτράτεια στη Ρωσία ανατρέπει και αυτό το σχέδιο, τίθεται αδιαστακτα το θέμα της λεγόμενης «**οριστικής λύσεως**» (της «**Εντ Λέζουνγκ**») του εβραϊκού ζητήματος, που δεν είναι άλλη από την εγκληματική απόφαση της πλήρους εξολοθρεύσεως των Εβραίων εντός και προς τα **«στρατόπεδα συγκεντρώσεως»**.

Στην ιστορική, για την κυνικότητα των αποφάσεων που ελήφθησαν, **συσκειψή στο Γκρόσεν Βάνζε** (τον Ιανουάριο 1942), στην οποία συμμετείχαν όλοι οι μεγάλοι επιτελείς του Χίτλερ, από τον Άιχμαν μέχρι τον Χίμλερ και τον επικεφαλής των Ες Ες Ράινχαρντ Χάιντριχ, λαμβάνεται η οριστική απόφαση για τον εξολοθρεσμό των απανταχού της Ευρώπης Εβραίων με μηχανισμούς προπαγάνδας, παραπληροφόρησης, βίας και θανατώσεως, που καταλήγουν όλα σε μια σειρά στρατοπέδων, τα οποία επέπρωτο να γίνουν πασίγνωστα για τον τρόμο και το θάνατο που σκόρπισαν σε εκατομμύρια Εβραίων.

Πρόκειται για τα στρατόπεδα του Άουσβιτς, του Νταχάου, του Μαϊντάνεκ, της Τρέμπλινκα, του Τσέλμο, του Σομπιμπόρ κ.ά. Στο πρόγραμμα εντάσσονται και τα **«τάγματα εργασίας»** ως προστάδιο και επέκταση των στρατοπέδων συγκεντρώσεως, τα τάγματα εργασίας που μας είναι γνωστά και από άλλες μορφές ολοκληρωτισμού, μια και ο φασισμός δεν φαίνεται να έχει ούτε χρώμα, ούτε εθνικότητα.

Μιλώντας για το θέμα αυτό, θυμάμαι πάντα μια συγκλονιστική περιγραφή του Θεσσαλονικιού λογοτέχνη Γ.Θ. Βαφόπουλου από το Ολοκαύτωμα των Εβραίων της Ελλάδος. Μπαίνω στον πειρασμό να σας την διαβάσω:

«*Λίγα χιλιόμετρα πριν από τη Λαμία, το τρένο είχε πάλι σταθεί κοντά σε μια ερημιά όπου η ψυχή μου δοκιμάστηκε από τη φοβερή σκηνή μιας δαντικής κόλασης. Εκεί κάτω, στη μικρή χαράδρα, μπροστά στο σταματημένο τρένο, παιζόταν η τελευταία πράξη ενός επεισοδίου από την κόλαση του μεγάλου Φλορεντίνο. Ήσαν σπημένα μερικά παραπήγματα, όπου πριν από λίγους μήνες ίσως στε-*

γαζόταν κάποιο «τάγμα εργασίας» των ταλαιπωρων Εβραίων. Τώρα είχαν απομείνει κάμποσα ζωντανά ξεφτίδια, που φαίνεται πως κάποτε ήταν άνθρωποι. Σκελετωμένα σώματα, με ίχνη πάνω τους από κουρέλια, μόλις που σάλευανε από την ανημποριά και τα πρόσωπα, δίχως ανθρωπιά, έμοιαζαν μορφές πληγωμένων ζώων που ξεψυχούσαν. Προσπαθούσαν να περπατήσουν και τρίκλιζαν, σκοντάφτανε πάνω στις πέτρες και τόσο έτρεχε ο φύλακός τους, που κατέβαζε με ορμή στο κουρελιασμένο σώμα το γερμανικό του μαστίγιο. Κι οι στρατιώτες της φρουράς καπνίζανε με απάθεια.

Μερικά από τα ανθρώπινα εκείνα υπολείμματα στέκονταν ασάλευτα αντίκρυ στο τρένο, με ένα βλέμμα κι εκείνο ασάλευτο... Και παρακάτω, στο βάθος της μικρής χαράδρας ένα στενόμακρο σανίδι ξευγάρωνε τις δύο πλευρές. Και ήταν υποχρεωμένες τούτες οι κινούμενες σκιές, με την απειλή του τουφεκιού, να κατεβαίνουν ως τη μικρή χαράδρα, να στέκονται πάνω στο σανίδι και από εκεί να κάνουν τη φυσική τους ανάγκη. Και η χαράδρα ήταν τόσο βαθύς οχετός, που είχαν ταφεί πολλοί κεκμηκότες Εβραίοι, όπου με ένα παραπάτημα πέφτανε τούτα τα ανθρώπινα κουρέλια. Οι μεγάλοι σφαγείς της ιστορίας ποτέ δεν είχαν επινοήσει έναν τέτοιου είδους τάφο για την ανθρωπινή αξιοπρέπεια. Τούτο φαίνεται πως ήταν προνόμιο του δικού μας «πολιτισμένου αιώνα». (Σελίδες αυτοβιογραφίας, δεύτερος τόμος, σ. 168 κ.ε.).

Η σκηνή που περιγράφει ο Βαφόπουλος για την περιοχή της Λαμίας, μας φέρνει πιο κοντά στο δράμα του Ολοκαυτώματος των Ελλήνων Εβραίων. Στο δράμα αυτό υπάρχει η ανείπωτη θλίψη, η ζοφερή πλευρά του χαμού 60.000 ψυχών, που έρχεται πάντα στο προσκήνιο (όπως είναι φυσικό και ανθρώπινο), χωρίς να αφήνει να φανεί - όσο το αξίζει - μια άλλη ολόφωτη, απαστράπτουσα πλευρά, η ανθρώπινη, αισιόδοξη και «ηρωική», θα την έλεγα, πλευρά αυτού του δράματος. Εννοώ το ιστορικό κείμενο του Δαμασκηνού και των 29 πνευματικών Ιδρυμάτων και επαγγελματικών σωματείων τον Μάρτιο του 1943. Εννοώ τη διακήρυξη - διαμαρτυρία Ελλήνων πολιτών ήδη από τον Ιούνιο του 1933. Εννοώ τη στάση της Ελληνικής Αστυνομίας με επικεφαλής τον τότε αρχηγό του Σώματος Άγγελο Έβερετ. Εννοώ την συμπαράσταση προς τους καταδικασμένους Εβραίους και τις πράξεις αυτοθυσίας ανωνύμων Ελλήνων πολιτών. Και πάνω απ' όλα, εννοώ τον ηρωικό θά-

νατο 320 Ελλήνων Εβραίων από τη Θεσσαλονίκη που έγραψαν το «Αρκάδι του Εβραϊσμού». Αυτή την πλευρά του Ολοκαυτώματος των Ελλήνων Εβραίων δεν πρέπει να ξεχνάμε ποτέ, γιατί αυτή είναι που γεννά στην ψυχή μας μια αίσθηση αισιόδοξιας για τον άνθρωπο και το μέλλον του, μιας αισιόδοξιας βγαλμένης τις ώρες της πιο σκληρής δοκιμασίας.

Γιατί θέλει «αρετήν και τόλμην» να γράψεις στον Γερμανό κατακτητή, που τον εκπροσωπούσε ως πληρεξούσιος του Ράιχ ο Άλτενμπουργκ και τον ισχυρό κατοχικό πρωθυπουργό Κωνσταντίνο Λογοθετόπουλο, ότι:

«Ευχόμεθα όπως αι Αρχαί Κατοχές αντιληφθούν εγκαίρως το άσκοπον της διώξεως ειδικώς των Ελλήνων Ισραηλιτών, οίτινες καταλέγονται μεταξύ των ειρηνικότερων και παραγωγικότερων στελεχών του τόπου.

Εάν όμως, παρ' ελπίδα ήθελον εμμείνει αμεταπείστως εις την πολιτικήν της εκτοπίσεως αυτών, φρονούμεν ότι η κυβέρνησις, ως φορέυς της απομενουσής πολιτικής εξουσίας εν τω τόπω, θα έδει να λάβει θέσιν σαφή έναντι των συντελουμένων, αφίνουσα εις τους ξένους ολόκληρον την ευθύνην της διαπραττομένης προδηλού αδικίας. Διότι νομιζομεν ότι ουδείς δικαιούται να λησμονεί, ότι πάσαι αι πράξεις της δυσχερούς ταύτης περιόδου, ακόμη και όσαι κείνται έξω της θελήσεως και της δυνάμεως ημών, θα ερευνηθούν μίαν ημέραν από το Έθνος, δια τον προσήκοντα ιστορικόν καταλογισμόν. Κατά δε την στιγμάν της κρίσεως θα βαρύνει μέγας εις την συνείδησιν του Έθνους η πλευρά των ηθικών ευθυνών, τας οποίας οι άρχοντες επωμίζονται και δι' αυτάς έτι τας πράξεις των ισχυρών, εφ' όσον παρέλειπαν να εκδηλώσουν, δια χειρονομίας υπλόφρονος και γενναίας, την κατά πάντα εύλογον δυσφορίαν του Έθνους δι' ενεργείας θιγούσας κυρίως την εθνικήν ενότητα και φιλοτιμίαν ως η αρξαμένη εκτόπισις των Ελλήνων Ισραηλιτών».

Κι αυτά να τα λένε και να τα υπογράφουν ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος Δαμασκηνός, ο πρόεδρος της Ακαδημίας Αθηνών Σπυρίδων Δοντάς, ο πρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών Ερρίκος Σκάσης, ο πρύτανης ΕΜΠ Ι. Θεοφανόπουλος, οι πρυτάνεις άλλων ΑΕΙ, οι πρόεδροι των επιστημονικών και επαγγελματικών Συλλόγων της χώρας κ.ά.

Ο ίδιος ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός θα απαντήσει στο θηριώδη ναζιστή στρατηγό Στρον, δεξί χέρι του Άιχμαν, όταν τον απειλεί με τουφεκισμό εξαιτίας

50 ΧΡΟΝΙΑ

ΑΠΟ ΤΟ
ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ
ΕΒΡΑΙΣΜΟΥ
1943 - 1993

50 ΧΡΟΝΙΑ

**ΑΠΟ ΤΟ
ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ
ΕΒΡΑΪΣΜΟΥ
1943 - 1993**

της προαναφερθείσης έντονης διαμαρτυρίας, το γνωστό:

«Οι ιεράρχες της Ελλάδος, στρατηγέ Στροπ, δεν τουφεκίζονται, απαγχονίζονται. Σας παρακαλώ να σεβαστείτε αυτήν την παράδοσιν...».

Ακόμη, όπως παραδίδει ο Ηλίας Βενέζης σε άρθρο του στο «Βήμα» (2-260), όταν οι διωγμοί επεκτάθηκαν και στην Αθήνα, ο Αρχιεπίσκοπος κάλεσε τον Π. Χαλδέζο, Διευθυντή των Διοικητικών Υπηρεσιών του Δήμου Αθηναίων και του είπε: «Εγώ έκαμα τον σταυρόν μου, έμειλσα με τον Θεό, απεφάσισα να σώσω όσες ψυχές Εβραίων ημπορώ. Έστω και αν κινδυνεύω! Εγώ θα βαπτίζω τους Εβραίους και εσύ θα τους δίδεις πιστοποιητικόν του Δήμου δια να πάρουν ταυτότητα ως χριστιανοί Έλληνες».

Πράγμα που έγινε και μπόρεσαν να σωθούν στην Αθήνα ως χριστιανοί 560 Εβραίοι.

Οι Έλληνες αξιωματικοί της Αστυνομίας δεν παρέλειψαν κι αυτοί να βοηθήσουν τους συμπατριώτες τους Εβραίους εκδίδοντας πλαστές ταυτότητες γι' αυτούς. Γι' αυτό η Ελληνική Αστυνομία τιμήθηκε με το τιμητικό δίπλωμα εγγραφής στην εν Ιερουσαλήμ «Χρυσή Βίβλο του Εθνικού Εβραϊκού Κεφαλαίου». Χορηγήθηκαν από την Αστυνομία χιλιάδες πλαστές ταυτότητες και κάθε υπογραφή μιας πλαστής ταυτότητας ήταν και μια υπογραφή καταδίκης σε θάνατο δια τον υπογράφοντα.

Θα ήταν μεγάλη παράλειψη, τέλος, να μην αναφέρω ότι 10 χρόνια πριν από τη διαμαρτηρία του Δαμασκηνού, τον Ιούνιο του 1933, θα επιδοθεί στη Γερμανική πρεσβεία των Αθηνών έντονη διαμαρτυρία για την πολιτική διώξεων των Εβραίων που εγκαινιάζει ο Χίτλερ, διαμαρτυρία την οποία υπογράφουν μεταξύ άλλων ο Νίκος και η Γαλάτεια Καζαντζάκη, ο Παύλος Νιρβάνας, ο Γληνός, ο Βεάκης, ο Μινωτής, ο Ουράνης, ο Αυγέρης, ο Πανσέληνος κ.ά.

Κι έρχομαι τώρα σ' αυτό που «νόμασα «Αρκάδι» των Ελληνοεβραίων στο στρατόπεδο του Μπιργκενάου (Οκτώβριος του 1944). Εκεί 320 Έλληνες Εβραίοι, λιμενεργάτες από τη Θεσσαλονίκη, αποφάσισαν να πεθάνουν ηρωικά διατρανώνοντας με την αυτοθυσία τους την άρνησή τους στη ναζιστική παραφροσύνη και στην καταρράκωση της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας. Συγκεντρώνουν με δυσκολία λίγες χειροβομβίδες και ποσότητα δυναμίτη, οργανώνοντας την τελευταία τους εξέγερση. Δίνω τον λόγο στον Γεράσιμο Αποστολάτο, που περιγράφει το πε-

ριστατικό («Το Βήμα», 7.2.1967):

«Στις 2 το μεσημέρι (της 7ης Οκτωβρίου 1944) τα Ες Ες αρχίζουν μια νέα επιλογή μελλοθανάτων για τους θαλάμους αερίων. Προηγούνται μια ομάδα από 100 Ούγγρους, που βαδίζουν μοιρολατρικά στον θάνατο. Κατόπιν, ο επικεφαλής Γερμανός αξιωματικός δίνει εντολή να προχωρήσουν οι Έλληνες προς τους θαλάμους.

Με ένα στόμα οι 320 Ελληνοεβραίοι αρνούνται. Αρπάζουν ξύλα και οπδήποτε άλλο βρίσκουν μπροστά τους και επιτίθενται με λύσσα εναντίον των Ες Ες. Τους αφοπλίζουν και οργανώνουν την άμυνά τους για να αντιμετωπίσουν τα κύματα των Ες Ες που τους επιτίθενται. Οι Ελληνοεβραίοι της Θεσσαλονίκης ζουν τις τελευταίες ώρες τους, αλλά με έναν ηρωισμό που καταπλήσσει τους βασιανιστές τους. Η εξέγερση κράτησε 4 ολόκληρες ώρες μέσα στο στρατόπεδο. Τα πυρομαχικά τελειώνουν και βάζουν φωτιά στα κιβώτια με τον δυναμίτη που έχουν προμηθευτεί στους μάνες της προετοιμασίας της εξέγερσως. Ενώ ψάλλουν τον Ελληνικό Εθνικό Ύμνο, το κύριο όπου είχαν οχυρωθεί τινάζεται στον αέρα. Και οι 320 Έλληνες, Εβραίοι το θρόσκευμα, σωριάζονται στα ερείπια.

Λίγο αργότερα, η εξέγερση επεκτείνεται και στα άλλα κρεματόρια. Η ελληνική αντίσταση γίνεται παράδειγμα προς μίμηση».

Σ' αυτούς που έπεσαν στο Μπιργκενάου του Άουσβιτς περιλαμβάνεται και ο ηρωικός αξιωματικός του ελληνικού στρατού **Ιωσήφ Βαρούχ**, ο οποίος είχε πρωταρχικό ρόλο στην εξέγερση. Το παράδειγμα του Ιωσήφ Βαρούχ φέρνει στη μνήμη μας όλους τους Έλληνες Εβραίους, που αγωνίστηκαν στα βουνά της Β. Ηπείρου και της Αλβανίας και που έπεσαν μαχόμενοι για την Ελλάδα, όπως ο ηρωικός συνταγματάρχης **Μορδοχαίος Φριζάς**.

Η θυσία των Ελλήνων Εβραίων τον Οκτώβριο του 1944 έρχεται μερικούς μήνες αργότερα από την ιστορική «εξέγερση του γκέτο της Βαρσοβίας» τον Απρίλιο του 1943. Τότε 60.000 Εβραίοι, άοπλοι σχεδόν αντιστέκονται στη μετακίνησή τους, υψώνονται τα στήθη τους στα γερμανικά άρματα μάχης. Η αντίστασή τους κρατάει 1 περίπου μήνα και νίγεται στο αίμα από τον ναζιστή στρατηγό Στροπ, που επαίρεται στην αναφορά του με κυνισμό: «Αιχμάλωτοι δεν υπάρχουν!»! Έχουν πέσει όλοι με επικεφαλής τον αρχηγό των ανταρτών **Μορντεχάι Ανιάβιτς**, που ανυψώνεται σε σύμβολο της θυσίας των Εβραίων της Βαρσοβίας. Προτού α-

νατιναχτούν στον αέρα από τους Γερμανούς, οι αγωνιστές Εβραίοι της Βαρσοβίας μεταδίδουν από τον μουσικό ραδιοφωνικό πομπό τους την τελευταία ανακοίνωση:

«Δίνουμε στον θάνατό μας ένα περιεχόμενο, ώστε η δικιά σας η ζωή να έχει έναν βαθύτερο σκοπό. Αγωνιζόμαστε για έναν αξιοπρεπή θάνατο, ώστε εσείς που μας ακούτε συνεχίζοντας τον δικό μας αγώνα, να κερδίζετε για όλη την ανθρωπότητα μια αξιοπρεπή ζωή».

Η θυσία στο γκέτο της Βαρσοβίας αποτελεί συμβολικά, όπως είναι γνωστό, την **Επέτειο μνήμης του Ολοκαυτώματος των Εβραίων**, που γιορτάζεται στις 19 - 20 Απριλίου σε όλο τον κόσμο.

Οσα ανάγλυφα και με όση ευαισθησία αποτύπωσαν η σκέψη και η καρδιά όλων εκείνων που είδαν ή έζησαν τα γεγονότα από πολύ κοντά, προτίμησα να τα μεταφέρω αυτούσια. Όμως, θα ήθελα να τελειώσω με μερικές σκέψεις ως συνέχεια και προέκταση των θεμάτων που θίξαμε.

Μέχρι το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η φυσική επιστήμη και η τεχνολογία ήταν στήριγμα του ανθρώπου, αυθεντική ενσάρκωση της ελευθερίας του. Στα χρόνια του γιγάντιου αυτού πολέμου φάνηκε το πόσο επικίνδυνη μπορεί να γίνει η τεχνολογία, όταν οδηγός μας δεν είναι η παγκόσμια ειρήνη και συνεργασία μεταξύ των λαών. Οι καταστρεπτικές συνέπειες των εφαρμογών της τεχνολογίας - κυρίως από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά - καταλογίζονται στην ηθική ευθύνη των ανθρώπων, στην αδυναμία τους να εμποδίσουν τις ολέθριες αυτές εφαρμογές της επιστήμης.

Το δράμα του Ολοκαυτώματος είναι ένα μνημείο «απανθρωπίας» στην ιστορία του ανθρώπου, με κυριότερο χαρακτηριστικό την παραβίαση του στοιχειώδους δικαιώματος του ανθρώπου, του δικαιώματος της ζωής και της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας. Το μεγάλο θύμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου είναι οι Εβραίοι. Αυτοί σήκωσαν στους ώμους τους τον μεγαλύτερο σταυρό. Το παρήγορο είναι, ότι παρά τις τεράστιες απώλειες των 6.000.000, άντεξαν. Επιβίωσαν του μαρτυρίου, στάθηκαν στα πόδια τους, αγωνίστηκαν και θεμελίωσαν σταθερά την μόνιμη πατρίδα τους, τη νέα και παλιά, πανάρχαια συγχρόνως πατρίδα τους, το κράτος του Ισραήλ.

Όμως το πρόβλημα του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που παρα-

βιάστηκαν βάνουσα και χωρίς προηγούμενο στο Ολοκαύτωμα των Εβραίων, είναι ένα ευρύτερο πρόβλημα των συγχρόνων κοινωνιών, των συγχρόνων κρατών. Όχι μόνο η συμφωνία του Ελσίνκι, όχι μόνο το Διεθνές Δίκαιο, αλλά το απλό, φυσικό δίκαιο επιβάλλει τον σεβασμό του άλλου, τον σεβασμό της προσωπικότητας και των αντιλήψεών του, των θρησκευτικών του πεποιθήσεων, το δικαίωμα της διαφορετικής γνώμης και γενικότερα το δικαίωμα της διαφοράς. Όλα αυτά δηλ. που κατοχυρώνουν την ελευθερία και την αξιοπρέπεια του ανθρώπου και το απαραβίαστο της δημοκρατικής της έκφρασης.

Το διεθνές δίκαιο φάνηκε πολλές φορές ανήμπορο μπροστά στην αυθαιρεσία και τη δύναμη των ισχυρών. Οι συγκρούσεις και η όμη βία που εμφανίζονται στην παγκόσμια πραγματικότητα για λόγους εθνικιστικούς, θρησκευτικούς, οικονομικούς, ή πολιτικοί-δεολογικούς, η παγκόσμια επικοινωνία, τα σύνορα που πέφτουν, τα καθεστώτα που αλλάζουν, η Ευρώπη χωρίς σύνορα, η παγκόσμια κοινότητα χωρίς σύνορα, απαιτούν όχι μόνο ένα αποτελεσματικό διεθνές δίκαιο, αλλά κυρίως απαιτούν μια κοινωνία αξιών.

Κάθε άτομο χρειάζεται ένα σκοπό στη ζωή του, ένα ιδανικό, που θα τη συνέχει, θα την κατευθύνει και θα της δίνει νόημα. Τέτοιο ιδανικό, που μπορεί να χτίσει την παγκόσμια κοινωνία των εθνών, είναι ο ανθρωπισμός. Ανθρωπισμός σημαίνει πίστη στον άνθρωπο ως ελεύθερη προσωπικότητα, πίστη στην ανθρωπινή αξιοπρέπεια και δύναμη.

Όπως τα άτομα διαφέρουν μεταξύ τους, έτσι και οι λαοί. Τις διαφορές αυτές δεν τις αρνείται το ανθρωπιστικό ιδανικό, αρνείται όμως το χωρισμό των λαών σε λαούς κυρίων και λαούς σκλάβων ή λαούς που πρέπει να εξοντωθούν.

Ο ανθρωπισμός αυτός είναι αντίθετος προς τον εθνικισμό, όχι όμως και με τον υγιή εθνισμό. Ο εθνικισμός με το υπερτροφικό ξεχείλισμα του εθνικού εγωισμού τυφλώνει άτομα και λαούς και αντιστρατεύεται, πάνω απ' όλα, το δικαίωμα που έχουν όλοι οι λαοί να ζουν και να αναπτύσσονται ελεύθερα. Αντιθέτα, ο εθνισμός, κρατώντας την εσωτερική συνοχή των ατόμων και ομάδων που ανήκουν σ' ένα έθνος, μπορεί να αναπτύσσει στο μέγιστο δυνατό σημείο τη δυναμικότητα ενός λαού και ενός εθνικού πολιτισμού και ταυτόχρονα να συνεισφέρει στον ανθρωπινό πολιτισμό και να κινείται στο πλαίσιο μιας μόνιμης συνεργασίας, ά-

50 ΧΡΟΝΙΑ

**ΑΠΟ ΤΟ
ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ
ΕΒΡΑΙΣΜΟΥ
1943 - 1993**

50 ΧΡΟΝΙΑ

**ΑΠΟ ΤΟ
ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ
ΕΒΡΑΪΣΜΟΥ
1943 - 1993**

μιλλας και αλληλεπίδρασης με τα άλλα έθνη, χωρίς να καταπιέζει κανένα.

Δεν είναι υπερβολή να λεχθεί, ότι ιδίως σήμερα που επικρατεί μια ευρύτερη σύγχυση ιδεών και εννοιών παγκόσμια και μια αμφισβήτηση των πάντων, σήμερα που γκρεμίστηκαν τα ιδεολογικά τείχη ενός ολόκληρου κόσμου και που οι Ευρωπαίοι αναζητούν νέες αξίες, η Παιδεία και πάλι σήμερα μπορεί να προσφέρει τη λύση. Ένα πρότυπο, το οποίο θα στηρίζεται στον **άνθρωπο** και στην **ανθρωπιά**, καθώς και στην ολόπλευρη καλλιέργεια του ανθρώπου μέσα από μια **γενική μόρφωση**, που μπορεί να συναδελφώνει λαούς με διαφορετική φυλετική προέλευση, με διάφορη θρησκεία, γλώσσα και πολιτισμό.

Σήμερα περισσότερο από ποτέ μπορούμε να αγκαλιάσουμε το όραμα μιας παγκόσμιας κοινότητας, μιας παγκόσμιας ειρήνης, όπου όλοι οι λαοί ισότιμα θα συμμετέχουν στο «πανηγύρι της αδελφосύνης και της δημιουργίας», στο «πανηγύρι της ζωής».

Ευτυχής συγκυρία κάνει, ώστε αυτός ε-

δώ ο τόπος, ο τόπος «ο μικρός ο μέγας», όπως τον αποκαλεί ο ποιητής, να είναι αυτός που πρώτος πίστεψε και διδάξε, χιλιάδες χρόνια πριν, τον σεβασμό στον άνθρωπο, στη δημοκρατία, στην ελευθερία και γενικότερα την πίστη, σε αρχές και αξίες. Η καταπάτηση αυτών των αρχών σύμφυτη σε κάθε μορφή ολοκληρωτισμού, κατ' εξοχήν του ναζιστικού, οδήγησε την ανθρωπότητα στα πρωτοφανή εγκλήματα που συνιστούν το Εβραϊκό Ολοκαύτωμα. Σήμερα, που όλο και περισσότερο γκρεμίζονται τα γεωγραφικά σύνορα και ό,τι χωρίζει τους λαούς, χρέος μας είναι να πιστέψουμε και να σεβαστούμε την αξία του ανθρώπου, να εδραιώσουμε έναν υγιή εθνισμό, την απαραίτητη πίστη στην πατρίδα και στην ταυτότητά μας ως λαού, αλλά συγχρόνως να καταπολεμήσουμε κάθε μορφή παράλογου και διεκδικητικού εθνισμού. Τα έθνη υποφέρουν - και σήμερα και παλιά - από τους κάθε λογής εθνικισμούς και επεκτατισμούς εις βάρος του ανθρώπου και όχι βεβαίως από τον εθνισμό τους, την πίστη στον εαυτό τους, στην ιστορία, στην πα-

Η αίθουσα του Πολεμικού Μουσείου κατά την εκδήλωση

ράδοση, στη γλώσσα, στον πολιτισμό, στην ταυτότητά τους, όποια κι αν είναι.

Στις σύγχρονες κοινωνίες, όπου ο ανταγωνισμός και η άμιλλα είναι αναπόφευκτες προϋποθέσεις επιβίωσης, μέσα από τις τελευταίες κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις που έφεραν τους λαούς πολύ πιο κοντά από ότι στο παρελθόν, χρειάζεται να σταθούμε όλοι σ' ό,τι μας ενώνει και να σεβαστούμε με κατανόηση ό,τι μας χωρίζει. Κι αυτό μπορεί να γίνει με μια δυναμική και δημιουργική παιδεία, τέτοια που να ανοίγει ορίζοντες στη σκέψη του ανθρώπου, χωρίς όμως να τον κρατάει δέσμιος σε σχήματα και προκαταλήψεις του παρελθόντος. Όταν θα φθάσουμε να υποτάξουμε το ατομικό συμφέρον στο γενικό, όταν θα μπορέσουμε να θεωρούμε το πρόβλημα των άλλων και δικό μας πρόβλημα, όταν οι ισχυροί θα αισθανθούν ότι έχουν καθήκον - και συμφέρον, θα έλεγα - να βοηθήσουν ειλικρινά σε μια σύμμετρη ανάπτυξη λαών και χωρών, που σήμερα αντιμετωπίζουν ανυπέρβλητα προβλήματα από αδυναμίες στην κοινωνική οργάνωση, την

οικονομία και την παιδεία τους, τότε θα μπορούμε να είμαστε ήσυχοι ότι δεν θα ξαναυπάρξει στον κόσμο άλλο Ολοκαύτωμα, οποιασδήποτε μορφής. Γιατί κοντά στο Ολοκαύτωμα των ανθρωπίνων ζωών υπάρχει και το Ολοκαύτωμα των ιδεών και του πνεύματος, το ολοκαύτωμα των αξιών, του περιβάλλοντος, της ποιότητας ζωής κ.ά. Ο κίνδυνος να θυσιαστούν τα πάντα στην αφροσύνη και στα συμφέροντα ατόμων και ομάδων είναι πάντοτε ορατός.

Το αίμα και η θυσία εκατομμυρίων ανθρώπων, το τίμημα που πλήρωσε η ανθρωπότητα στο βωμό των πολεμικών συγκρούσεων, δεν μας επιτρέπουν να εφησυχάζουμε. Το κύμα του νεοναζισμού με τη μορφή του ρατσισμού, έστω και αν δεν έχει τη μορφή του αντισημιτισμού, πρέπει να μας κρατάει σε συνεχή εγρήγορση. Εγρήγορση παιδείας, εγρήγορση δημοκρατικού φρονήματος, εγρήγορση πνεύματος ελευθερίας και πάνω απ' όλα εγρήγορση σεβασμού για τον άνθρωπο και τα δικαιώματά του. Όχι άλλα Ολοκαυτώματα. Ποτέ και για τίποτε.

50 ΧΡΟΝΙΑ

ΑΠΟ ΤΟ
ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ
ΕΒΡΑΪΣΜΟΥ
1943 - 1993

«...ΣΕ ΚΛΕΙΣΤΑ ΤΡΕΝΑ...»

Στο αφιερωματικό τεύχος του περιοδικού «**Το δέντρο**» (Χριστούγεννα 1992), με θέμα: **Το τρένο - Σαράντα σιδηροδρομικά ταξίδια στη Λογοτεχνία**, περιλαμβάνονται αποσπάσματα συνεντεύξεων επιζώντων Εβραίων της Θεσσαλονίκης, που είχαν μεταφερθεί με τρένα στα χιτλερικά στρατόπεδα του θανάτου. Τις συνεντεύξεις πήραν στο διάστημα 1988 - 1991 η κα **Έρρικα Αμαρίλιο** και ο κ. **Αλμπέρτος Ναρ** (που έχει γράψει και το εισαγωγικό σημείωμα στο περιοδικό).

Τα κείμενα που δημοσιεύονται είναι παρμένα από συνεντεύξεις των **Παλόμπα Φλωρεντίν, Λέον Μπενμαγιόρ, Λεόν Χαγουέλ, Ανριέτας Μόλλχο, Ορο Αλφανταρή** και **Ιωσήφ Γκατένιο**.

Τώρα πια, ενώ κοντεύει να συμπληρωθεί μισός αιώνας, το Ολοκαύτωμα φαντάζει σαν μια υπόθεση κάπως θεωρητική, ιδιαίτερα στους νεότερους, που το γνωρίζουν αμυδρά και που πιθανότατα δεν το χωράει ο νους τους, καθώς δέχονται και τόσα μηνύματα υποβάθμισης ή και αμφισβήτησής του.

Ωστόσο, κάποιοι επιζώντες, ευτυχώς, υπάρχουν ακόμα! Περιφέρονται δίπλα μας, σ' αυτή την πόλη που τη βαραίνουν τόσο πολύ οι μνήμες: λίγοι άντρες, λιγότερες γυναίκες, ανάμεσα στα εξήντα πέντε και ογδόντα. Και φυσικά, κανείς τους δεν ξεχνά κι όλοι τους κάποτε αφηγούνται.

Όσοι από μας έχουμε μια ηλικία, θα πρέπει να θυμόμαστε πως από τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια οι αφηγήσεις αυτές φούντωναν ιδιαίτερα στους χώρους όπου οι επιζώντες συμβίωναν, ευθής μετά την απελευθέρωσή τους. Ο χαρακτήρας των αφηγήσεων ήταν τότε αποκλειστικά προσωπικός, αφού τις κοινές συμφορές τις είχαν δοκιμάσει όλοι. Έτσι, οι αφηγητές επιχειρούσαν κυρίως την ανάδειξη της δικής τους περίπτωσης, την προβολή των προσωπικών τους περιπτώσεων και συγκυριών της

τύχης, που συντέλεσαν στην επιβίωσή τους. Οι αφηγήσεις, όμως, συνέχισαν να φουντώνουν και αργότερα. Ιδιαίτερα τα καλοκαίρια, όταν τα κοντομάνικα πουκάμισα αποκάλυπταν τους αριθμούς που σημάδευαν τους βραχιόνες. Με τον καιρό, στο ακροατήριο προστέθηκαν και τα παιδιά, που είχαν πια μεγαλώσει και τελευταία και τα εγγόνια. Έτσι, οι επιζώντες αναγκάζονταν και πάλι να δώσουν εξηγήσεις και να αφηγηθούν. Μόνο που τώρα οι αφηγήσεις ήταν διαφορετικές, πιο πλατιές, πιο εκτεταμένες. Μια και οι αποδέκτες τους δεν ήταν πλέον οι ομοιοπαθείς, ήταν ανάγκη να ξεσκεπαστούν όχι μόνο οι ατομικές, αλλά και οι συλλογικές τραυματικές εμπειρίες. Και τότε πληροφωρηθήκαμε, για πρώτη φορά, τις λεπτομέρειες του ταξιδιού των Ελλήνων Εβραίων προς τα στρατόπεδα του θανάτου. Μάθαμε πως οι εκτοπιζόμενοι ταξίδευαν επτά ως οκτώ μέρες, στοιβαγμένοι σε σφραγισμένα βαγόνια που προορίζονταν για ζώα, χωρίς αέρα, τροφή, νερό, χώρους υγιεινής. Χωρίς, με δυο λόγια, οποιαδήποτε μέριμνα για την ικανοποίηση των στοιχειωδέστερων φυσικών αναγκών τους. Είχε, βέβαια, προηγηθεί και μια περίοδος έντονης αγωνίας.

Τα κείμενα που παραθέτουμε εδώ, αποτελούν αποσπάσματα συνεντεύξεων επιζώντων Εβραίων της Θεσσαλονίκης στην κυρία Έρρικα Αμαρίλιο και στον υπογράφοντα και παραχωρήθηκαν στο πλαίσιο ειδικού ερευνητικού προγράμματος της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης που άρχισε το 1988 και ολοκληρώθηκε το 1991. Οι συνεντεύξεις αυτές, συνεντεύξεις κυρίως απλών ανθρώπων, στοιχειοθετούν την αφηγηματική κληρονομιά του Ολοκαυτώματος στην Ελλάδα. Και μ' όλα τους τα χάσματα, πιστεύουμε πως μπορούν ακόμα να μας φρονηματίσουν. Πως παραμένουν μια πολύτιμη διαθήκη, από την οποία η παιδεία της ψυχής μας θα έχει αρκετά να ωφεληθεί, ιδιαίτερα τώρα που κάποιοι επιβάτες μοιάζουν να αναβιώνουν.

Ευχαριστούμε θερμά όλους τους επιζώντες που μοιράστηκαν την οδύνη τους μαζί μας και την Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης, στην οποία ανήκει το πολύτιμο αυτό υλικό και η οποία συγκατατέθηκε πρόθυμα στην πρώτη δημοσίευσή του στις σελίδες που ακολουθούν.

Αλμπέρτος Ναρ

(Ο τίτλος είναι παρμένος από τον πρώτο στίχο του ποιήματος του Τάκη Βαρβιτσιώτη «Χειμερινό ηλιοστάσιο»)

ΠΡΟΣ ΤΟ ΜΠΙΡΓΚΕΝΑΟΥ

ΑΦΗΓΗΣΗ ΤΗΣ
ΠΑΛΟΜΠΑΣ ΦΛΩΡΕΝΤΙΝ

(...) Ήρθε καιρός που μας έβαλαν τις κονκάρδες και δεν μας άφηναν να βγούμε πέρα από τη συνοικία μας. Κλείσαν όλα τα εβραϊκά μαγαζιά, όλοι οι πατεράδες μένανε στα σπίτια, όλα ήταν με το δελτίο, στους φωχούς δίνανε σισίτια, άρχισαν να πεθαίνουν συνέχεια. Τότε ήρθε διαταγή από τη Γερμανία να μας σηκώσουν από την Ελλάδα. Μας είπαν να ετοιμάσουμε τα απαραίτητα σε ένα σακίδιο.

Κι έτσι, κατά τις 20 Μαρτίου 1943 έγινε η πρώτη αποστολή. Άρχισαν από τον παλιό σταθμό. Εκεί ήταν συνοικία Εβραίων, το «Βαρόν Χιρς». Το έκλεισαν με συρματοπλέγματα. Εκεί μέσα ήταν το τρελοκομείο των Εβραίων και μια μεγάλη Συναγωγή. Με την πρώτη αποστολή διώξαν τους τρελούς και το κάνανε γραφεία το κτίριο.

Στη Συναγωγή παραδίδαν τα χρυσαφικά και τα λεφτά και για κοροϊδία μας δίνανε λεφτά πολωνέζικα, δηθεν μ' αυτά μπορούσαμε να ψωνίσουμε στην Πολωνία. Η δεύτερη αποστολή ήταν η δικιά μας. Στις 22 Μαρτίου ήρθαν τα Ες Ες στις γειτονιές μας και μας δίδωχαν με το χειρότερο τρόπο. Στο δρόμο έβλεπες μανάδες με παιδιά να κλαίνε, γέρους, γριές να τους σκουντάνε οι Γερμανοί, σαν να είμασταν ζώα. Ύστερα από περπάτημα από το Ρεζή Βαρδάρι μέχρι τον παλιό σταθμό, μας στριμώξαν όλους στα παλιόσπιτα και στα μαγαζιά και ύστερα από δύο μέρες, νύχτα στις τέσσερις η ώρα το πρωί, μας σήκωσαν και μας είχαν τρεις ώρες στο πόδι. Μόλις ήρθαν τα βαγόνια, εκεί που βάζουν τα ζώα μας βάλλαν στη σειρά για να μπούμε στα τρένα. Κατά τύχη, μόλις μπήκε ο μπαμπάς, η μαμά κι εγώ, συμπληρώθηκε ο αριθμός εβδομήντα πέντε στο βαγόνι κι έκλεισαν οι πόρτες με σίδερα.

Τα άλλα αδελφια μου με τον κουνάδο μου, της αδελφής μου ο άνδρας, μπήκαν στο άλλο βαγόνι. Αυτοί είχαν τα τρόφιμα, εμείς μόνο τα ρούχα. Για φανταστείτε τώρα, πώς περάσαμε στριμωγμένοι χωρίς τους δικούς μας κοντό. Μέσα στο βαγόνι είχε ελιές, μαρμελάδα και μαύρο ψωμί, χωρίς νερό. Όποιος προλάβαινε έτρωγε. Ο μπαμπάς μου είχε αρρωστήσει από τη στενοχώρια, τα μωρά κλαίγανε, ζητούσαν νερό, οι μανάδες, οι δυστυχισμένες, τους έδιναν κατουριό αντί νερό. Είχαμε ένα μεγάλο δοχείο για τις ακαθαρσίες. Η τυραννία μας δεν περιγράφεται. Μέσα στο τρένο πέθανε μια ηλικιωμένη και την είχαμε σε μια άκρη.

Ύστερα από μέρες τυραννίας, επί τέλους φθάσαμε στην Πολωνία, στο «Μπιργκενάου». Ήταν μόλις ξημέρωνε. Ακούμε φασαρία, κακό, γαβγίσματα σκυλιών, φωνές στα γερμανικά: ανοίγουν οι πόρτες. Εμείς όλοι τα χάσαμε, είμασταν όλοι σε άθλια κατάσταση, από την

ταλαιπωρία: άκουγες «Ράους - Ράους» και με το βούρδουλα στο χέρι μας έβγαζαν από τα βαγόνια χωρίς να μας αφήσουν να πάρουμε τίποτα από αυτά που φέραμε μαζί μας.

Σαν κατεβήκαμε, γυρεύαμε τους δικούς μας. Μόλις πρόλαβα να βρω την αδελφή μου Τζάννα και τη Νταίζη. Ήρθαν έξι επτά Γερμανοί με τα σκυλιά και άρχισαν να κάνουν διαλογή. Τον μπαμπά και τη μαμά τους ανέβασαν σε κάτι μεγάλα φορτηγά, χωριστά τους άνδρες και τις γυναίκες. Την αδελφή μου Τζάννα την έβαλαν μαζί μου, έρχονταν και η Νταίζη, ήταν μόνο δεκατεσσάρων χρονών. Την πίεσα εγώ να πάει με τη μητέρα μου, διότι δεν ήταν καθόλου καλά να είναι κι αυτή μαζί της για να την βοηθήσει (...).

Θεσσαλονίκη, 15.10.1991

* * *

ΉΤΑΝ ΚΑΤΙ ΕΦΙΑΛΤΙΚΟ

ΑΦΗΓΗΣΗ ΤΟΥ
ΛΕΟΝ ΜΠΕΝΜΑΓΙΟΡ

(...) Το πρωί της 25 - 26 Απριλίου επιβίβαστήκαμε στα βαγόνια. Οι συνθήκες ήταν τρομακτικές. Επρόκειτο για βαγόνια ζώων ή απορριμάτων. Τα φινιστρινία ήταν κλειστά. Δεν μπορούσαμε να αναπνεύσουμε. Μέσα στο κάθε βαγόνι υπήρχαν δύο βαρέλια. Ένα για τις φυσικές μας ανάγκες κι ένα με νερό. Τρόφιμα είχαμε πάρει μαζί μας όσα μπορούσαμε. Τα βαγόνια ήταν ασφυκτικά γεμάτα. Προσπαθήσαμε να συμμαζετούμε κάπως, για να μπορέσουμε να καθίσουμε. Να ξαπλώσουμε είναι αδύνατο. Δεν υπήρχε χώρος. Ξαπλώναμε εκ περιτροπής. Το ταξίδι κράτησε 6 - 7 μέρες. Ήταν πάρα πολύ δύσκολο. Στην ίδια αποστολή ήταν και ο Ισαάκ Κοέν. Το τρένο έκανε μια στάση, ίσως στην Ελλάδα, στα βουνά πάνω από την Έδεσσα. Κατεβήκαμε κάτω, αδειάσαμε το βαρέλι και ξεκινήσαμε πάλι. Μια άλλη στάση κάναμε στα σύνορα Αυστρίας - Γιουγκοσλαβίας. Αυτή τη φορά όμως δεν μας επέτρεψαν να εφοδιαστούμε με νερό. Καταλαβαίνετε ότι ο κόσμος υπέφερε. Ήταν κάτι το τρομακτικό. Τα παιδιά έκλαιγαν, οι γέροι δεν μπορούσαν να ησυχάσουν και οι νέοι προσπαθούσαν υπομονετικά να αντέξουν. Σε ορισμένα βαγόνια, κάποιοι βαριά άρρωστοι πέθαναν κατά τη διάρκεια της διαδρομής. Αυτό το μάθαμε εκ των υστέρων. Πάντως, στο δικό μας βαγόνι δεν είχαμε, ευτυχώς, τέτοια συμβάντα.

Στο Μπιργκενάου φτάσαμε την 1η Μαΐου 1943. Ακούσαμε αμέσως φωνές: «Ράους, ράους». Ορισμένοι κρατούμενοί μας είχαν να κατεβούμε κάτω αφήνοντας τις αποσκευές μας πίσω στα βαγόνια. Χτυπούσαν τους ηλικιωμένους που δεν μπορούσαν να κινηθούν γρήγορα. Ήταν και πρωί, σε ξυπνούσαν απότομα από τον

ύπνο, δεν ήξερες πού να πας, τι να κάνεις. Φώναζα τους γονείς μου, τις αδελφές μου: «Ελάτε κοντά μου»... Ο ένας έσπρωχνε τον άλλο, δεν ξέραμε αν έπρεπε να ρίξουμε κάτι επάνω μας, ένα πανωφόρι... Ήταν κάτι το τρομακτικό, το εφιαλτικό (...).

Θεσσαλονίκη, 21.3.1990

* * *

ΝΥΧΤΑ ΣΤΟ ΑΟΥΣΒΙΤΣ

ΑΦΗΓΗΣΗ ΤΟΥ
ΛΕΟΝ ΧΑΓΟΥΕΛ

(...) Ήλθε η μέρα που φύγαμε. Περνούσαμε όλοι, σφραγίζαμε την κονκάρδα μας σε μια επιτροπή που είχε εκεί, από την Κοινότητα, δώσαμε τις δραχμές που είχαμε και μας δώσανε ζλότι, γιατί εκεί περνά αυτό το νόμισμα. Υπήρχε δηλαδή από παντού μια παραπληροφόρηση. Ο ένας έλεγε ότι ήλθε μια διαταγή στην Κοινότητα, να πάρουμε ζεστά ρούχα, μάλλινες κάλτσες κ.λπ. Μάλιστα, στα γραφεία της Κοινότητας, στην οδό Σαρανταπόρου, υπήρχε αναρτημένος και κατάλογος με τα είδη που έπρεπε να πάρουμε. Τον διαβάσαμε και λέγαμε: «Είναι έτσι... ή αλλιώς;». Κι όλοι προμηθεύμασταν πράγματα απαραίτητα για ένα ταξίδι σ' έναν κρύο τόπο.

Μπήκαμε στα βαγόνια. Ήταν ένα δράμα από τα λίγα. Δεν μπορεί να εξιστορήσει κανείς το τι συνέβαινε μέσα στα βαγόνια. Μέχρι ένα σημείο, δύο μέρες πριν φθάσουμε, δύο άνθρωποι μάλωσαν και λέει ο ένας στον άλλο: «Δεν θα κατεβούμε από δω;... Θα δεις τι θα σου κάνω». Κι ο άλλος απάντησε ανάλογα. Τότε τους είπα κι εγώ: «Βρε παιδιά, όταν θα κατεβούμε από δω δεν ξέρουμε τι μας περιμένει. Κοιτάξτε τώρα να ζητήσουμε αυτές τις μια - δυο μέρες που είμαστε εδώ ακόμη και μετά βλέπουμε».

Ήταν βαγόνια για ζώα και μπήκαμε μέσα 75 άτομα. Εκεί είχαν σε μια γωνία μερικές φραντζόλες ψωμί κι ένα βαρέλι για τις σωματικές μας ανάγκες. Νερό δεν είχε. Είχαμε νερό από τα σπίτια μας. Και στο δρόμο βγάλαμε τα μπουκάλια και τα δοχεία μας και τα δίνουμε από τα παραθυράκια του βαγονιού, να μας τα γεμίσουν, σε ανθρώπους ελεύθερους έξω. Και μέχρι να μας τα γεμίσουν και να μας τα φέρουν πίσω, έφευγε το βαγόνι. Αυτό γινόταν όταν το τρένο έκανε στάση.

Δεν υπήρχε χώρος. Καθόμασταν ο ένας επάνω στον άλλο (...). Μας επέτρεψαν να κατεβούμε δύο φορές σ' ολόκληρη τη διαδρομή και μετά από δέκα λεπτά ανεβήκαμε επάνω. Το ταξίδι κράτησε οκτώ μέρες. Εμείς φθάσαμε την τελευταία μέρα του Πάσχα. Μέσα στο βαγόνι λέγαμε και προσευχές. Φτάσαμε νύχτα στο Άουσβιτς. Περίμεναν να ξεμερώσει για να μας βγάλουν από το τρένο. Μας άνοιξαν τις πόρτες, μας διέταξαν να κατε-

βούμε, αλλά να αφήσουμε τα πράγματά μας στο βαγόνι. Μας είπαν ότι θα μας τα παραδώσουν αργότερα. Αυτά μας τα έλεγαν άλλοι κρατούμενοι. (...).

Θεσσαλονίκη, 11.4.1989

* * *

ΣΕ ΒΑΓΟΝΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΖΩΑ

ΑΦΗΓΗΣΗ ΤΗΣ
ΑΝΡΙΕΤΑΣ ΜΟΛΧΟ

(...) Ξημερώματα ξεκινήσαμε για τα τρένα. Είμασταν πιασμένες χέρι χέρι. Η μητέρα μου, σώνει και καλά ήθελε να πάρει τα μαξιλάρια και το στρώμα της. Είμασταν όμως φορτωμένες βαριά, με σακκίδια κ.λπ. και αυτό το στρώμα μας εμπόδιζε. Ο Χασσόν και αυτός με τις μπότες, ο Άμστερ με ένα καρτσίκι στο χέρι, μας κλωτσούσε και μας χτυπούσε στο κεφάλι, επειδή δεν κάναμε γρήγορα. Μας έσπρωχναν, και πάνω στο συνωστισμό η μητέρα μου μπήκε σ' ένα βαγόνι μαζί με τη μικρή αδελφή μου, ενώ ο αδελφός μου μπήκε σε άλλο βαγόνι. (...)

Ας επανέλθουμε όμως στα βαγόνια. Σας είπα ότι χωρίσαμε με τους δικούς μου, γιατί μας χτυπούσαν. Γιατί όταν τρωσ ξύλο, κοιτάς να καλυφθείς και δεν βλέπεις δεξιά κι αριστερά. Εγώ μπήκα σε ένα βαγόνι με μια από τις αδελφές μου. Ευτυχώς ή δυστυχώς συνάντησα εκεί, στο βαγόνι μου, μια από τις αδελφές της μητέρας μου με τα παιδιά της. Τα βαγόνια ήταν κλειστά, για ζώα. Τις πρώτες μια ή δύο μέρες δεν μας άφησαν να βγούμε. Είχε ένα πολύ μικρό παραθυράκι κι εμείς καθόμασταν κάτω ο ένας πάνω στον άλλο, χωρίς νερό, χωρίς τουαλέτα. Αν κουνιόσουν, ο άλλος σου έπαιρνε τη θέση και αναγκαζόσουν να καθίσεις στα γόνατα. Αέρας δεν υπήρχε καθόλου.

Πήραμε αέρα μετά δύο μέρες, όταν μας άνοιξαν και βγήκαμε. Είχαμε περάσει τα ελληνικά σύνορα. Εγώ λιποθύμησα δύο φορές μέσα στο βαγόνι. Δεν είχα ούτε όρεξη να φάω. Δυστυχώς δεν πρόλαβα να συναντήσω καθόλου τη μητέρα μου, ούτε όταν μας άφησαν να κατεβούμε. Τα βαγόνια ήταν πολλά και η ώρα που μας άφησαν λίγη. Τη μητέρα μου την είδα μόνο όταν κατεβήκαμε πια στο Άουσβιτς, ύστερα από ταξίδι επτά ημερών.

- Πέθαναν άνθρωποι στο βαγόνι σας;

- Στο δικό μας όχι. Έμαθα ότι πέθαναν σε άλλα βαγόνια. Φθάσαμε, λοιπόν, στο Άουσβιτς. Έχω ζωντανή την εικόνα του ακόμα και τώρα. Δεν μπορώ να την ξεχάσω. Έκανε φοβερό κρύο. Έβρεχε, έριχνε κι ένα ψιλό χιονάκι. Μόλις κατεβήκαμε, ξανάρχισαν το ξύλο οι Γερμανοί. Ήταν νύχτα. Δεν μας επέτρεψαν να πάρουμε τις αποσκευές μας. (...)

Θεσσαλονίκη, 7.8.1989

ΤΑΞΙΔΙ ΠΡΟΣ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ

ΑΦΗΓΗΣΗ ΤΗΣ
ΟΡΟ ΑΛΦΑΝΤΑΡΗ

(...) Τα τρένα ήτανε αυτά που μεταχειριζόνταν για τα ζωά. Με σκεπή κι ένα παραθυράκι 50 πόντους φάρδος, με σίδερα μη τυχόν και φύγει κανένας. Και όταν μπηγάμε όλοι, τα κλείδωσαν τα βαγόνια. Καθόρασαν κάτω. Βάλανε μέσα 75 άτομα σε κάθε βαγόνι. Όταν μπήκαμε μέσα, μετρούσε ο σκοπός ο Ες Ες. Χώρο να ξαπλώσεις δεν είχε. Το ταξίδι κράτησε οκτώ μέρες, αν δεν κάνω λάθος. Ανεβήκαμε στις 9 του μηνός και φθάσαμε στις 17 εκεί. Το τρένο σταματούσε, αλλά δεν μπορούσε κανένας... φώναζαν. Ήταν μικρά παιδιά που θέλανε νερό. Δεν μπορούσε κανένας να έχει νερό. Δεν άφηναν κανέναν. Όσοι κουβαλήσανε έτσι κανένα

μπουκάλι μεγάλο με νερό... αυτό ήτανε. Γι' αυτό, πριν να φθάσουμε στην Πολωνία, είχαν πεθάνει πολλοί. Μπορεί να είχες μες στο βαγόνι τέσ-

σερις πέντε πεθαμένους, γιατί δεν άντεχαν.

- Για τις φυσικές ανάγκες τι κάνετε; Σταματούσε το τρένο και κατεβαίνατε;

- Δεν μας άφηναν να κατέβουμε. Νομίζω ότι είχαμε δοχεία νυχτός μέσα στο βαγόνι και κουβάδες. Βρωμούσε ο τόπος και τα παιδιά φώναζαν.

- Από φαγητό, τι σας έδιναν;

- Είχαν δώσει εντολή στην κοινότητα, όπως μάθαμε μετά, είχαν ελιές και ψωμί. Αυτά που κουβαλήσαμε μαζί μας... δε θυμάμαι αν είχαμε πάρει καμιά κονσέρβα, κανένα κομμάτι τυρί. Αλλά η Κοινότητα είχε εντολή να βάλει ελιές και ψωμί και τίποτε άλλο. Εκείνη την εποχή η Κοινότητα έβαζε ψωμί από καλαμπόκι. Το παραθυράκι ήταν ανοιχτό μόνο με συρματοπλέγματα και από εκεί αερίζονταν το βαγόνι. Παρακαλούσαμε το πιο γρήγορα, αν και δεν ξέραμε τι θα γινόταν μετά, όταν θα βγαίναμε από τα βαγόνια. Όσοι δεν είχαν δύναμη να σταθούν στα πόδια τους, τους έσπρωχναν και αν δεν κατέβαιναν γρήγορα από το τρένο, τους χτυπούσαν κιόλας. Είχαν και σκυλιά, αλλά δεν τα μεταχειρίζονταν, γιατί πού να πάει κανείς σε ένα ξένο μέρος που φτάνει και δεν ξέρει τι προορισμό θα είχε αυτό το τρένο. (...)

Θεσσαλονίκη, 20.3.1990

ΠΡΟΣ ΤΟ ΑΟΥΣΒΙΤΣ

ΑΦΗΓΗΣΗ ΤΟΥ
ΙΩΝΗΦ ΓΚΑΤΕΝΙΟ

(...) Ταξιδέψαμε μαζί. Το ταξίδι κράτησε 7 - 8 μέρες. Από τη Θεσσαλονίκη φύγαμε την 1η Ιουνίου 1943 και στο Άουσβιτς φθάσαμε στις 7 ή 8 Ιουνίου. (...)

Για το ταξίδι μας θα σας τα έχουν αφηγηθεί και άλλοι. Εγώ επαναλαμβάνω, ήμουν τότε μικρό παιδί και δεν τα έβλεπα τόσο τραγικά, όπως θα τα έβλεπε ένας μεγάλος. Βέβαια, το βαγόνι ήταν υπερπλήρες. Οι περισσότεροι της αποστολής μας ήταν παράγοντες της Κοινότητας που είχαν μείνει τελευταίοι. Ανάμεσά τους και αρκετοί γνωστοί μας. Θυμάμαι, επίσης, ότι κατά το διάστημα του εγκλεισμού μας στου Βαρώνου Χιρς, εί-

χα δημιουργήσει παρέες με συνομηλικούς μου. Στου Βαρώνου Χιρς μείναμε 10 - 15 μέρες. Είχαμε επίσης αρχίσει να πλησιάζουμε και

κάποια κορίτσια. Καταλαβαίνετε, φαινόμενα της ηλικίας. Μου φαινόταν, λοιπόν, σαν να πηγαίναμε εκδρομή, σαν να ζούσαμε μια περιπέτεια. Κανείς δεν μπορούσε να φανταστεί τι θα γινόταν μετά. Φυσικά, οι γονείς μας δεν αντιμετώπιζαν την κατάσταση με την ίδια αμεριμνησία. (...)

- Το τρένο έκανε στάσεις;

- Αν θυμάμαι καλά, σταματούσαμε μια - δυο φορές για να αδειάσουμε τα δοχεία με τις ακαθαρσίες. Μια φορά, νομίζω, κατεβήκαμε όλοι. Θυμάμαι αμυδρά κάποια κοπέλα που ήταν το φλερτ μου και ταξίδευε με άλλο βαγόνι και τη χαιρέτισα από μακριά. Φαγητό είχαμε πάρει μαζί μας. Κοιμόμουν όταν φθάσαμε στο Άουσβιτς.

Η μητέρα μου με ξύπνησε και μου είπε να βγάλω το μακρύ μου παντελόνι και να φορέσω κοντό, ώστε να δείχνω μικρότερο και να μη με στείλουν να δουλέψω. Κατεβήκαμε από το τρένο και από τότε δεν ξαναείδα πια ούτε τη μητέρα μου, ούτε την αδελφή μου. Μόνο μια αμυδρή εικόνα που μου μετέφερε κάποια γνωστή, που τις είδε πάνω σ' ένα φορτηγό. Κρατούσα τον πατέρα μου από το χέρι. (...)

Θεσσαλονίκη, 7.3.1989

ΑΠΟ ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ

Στο περιοδικό «Δώδεκα» της Δωδεκανήσου (τεύχος Μαΐου 1991) δημοσιεύτηκε συνέντευξη της κας **Λουκίας Σουλάμ**, η οποία υπήρξε ο αριθμός 24195 του στρατοπέδου του Άουσβιτς. Από τη συνέντευξη αυτή μεταφέρουμε τα παρακάτω στοιχεία:

Η κα Λουκία Σουλάμ γεννήθηκε στη Ρόδο από γονείς Ελληνο - Εβραίους, που είχαν έρθει από τη Θεσσαλονίκη το 1912. Ζούσε στην οδό Βενετοκλέων, όταν στη Ρόδο οι Εβραίοι αριθμούσαν 6.000, ενώ σήμερα, όπως μας είπε: «είναι 35 άτομα, 7 οικογένειες μονάχα».

Αναφέρει στη συνέντευξη: «Είναι καλοί οι Εβραίοι και πολύ καλοί φίλοι με τους Ροδίτες. Ξέρετε πώς μας συμπεριφέρθηκαν οι οικογένειες Καράβα, Χατζηδημητρίου Τάκη, Γιώργου Βούη, οι γονείς του Βασίλη Νεοφύτου του γιατρού, που είναι κι αυτός εξαιρετικός και μας φροντίζει στην Παλιά πόλη, ο μεγάλος Τάσος Αγιακάτσικας και πολλοί άλλοι ακόμη.

Όταν μας έπιασαν οι Γερμανοί, μας μάζεψαν στην Καζέρμα Ρετζίνα. Από κει μας πήγαν στο Σολέιγ, όπου μπροστά μου έδειραν τη μάνα μου αλύπητα. Τον αδερφό μου το Σάμου-ελ τον σκότωσαν στη Ρόδο. Μας μετέφεραν στο Τελωνείο της Ρόδου. Εκεί τους δώσαμε ό,τι είχαμε. Μερικοί που έδωσαν πολλά, κατάφεραν να γλιτώσουν. Εμάς μας έβαλαν στ' αμπάρια κάποιου πλοίου και μας μετέφεραν στο Χαϊδάρι.

«Ποτέ δεν έβαζα στο νου μου το κακό»

Κατόπιν, με κλειστά βαγόνια, εκεί που βάζουν τα ζώα, μας μετέφεραν στην Πολωνία. Το Άουσβιτς ήταν ο τελευταίος μας σταθμός. Δεν ξέραμε πού

βρισκόμασταν. Δεν ξανάδα τους δικούς μου πια. Έζησα στο στρατόπεδο του Άουσβιτς έντεκα μήνες. Εκεί μας είχαν όλες τις κοπέλες σ' ένα μεγάλο θάλαμο, μετά το ντους που μας έκαναν. Τι ντους δηλαδή, μας έγδυσαν, μας ξύρισαν όλα τα τριχωτά μέρη τους σώματός μας, μας έδερναν με καμτσίκια και μας φόρεσαν μια πουκαμίσια με ρίγες. Μας πήγαν σε κελιά που ήταν μεγάλα, των 20 ατόμων.

Από δικές μας Ελληνίδες, λίγες. Ήταν από Ρωσία, Πολωνία, Τσεχοσλοβακία. Πήγαμε στα κομμάτια - γκρουπ

εργασίας δηλαδή - και κάναμε δουλειές στην κουζίνα, πλέναμε τους θαλάμους, πλέναμε τα ρούχα, κουβαλούσαμε ζύλα, τούβλα, χτίζαμε, σκάβαμε. Κι αν για οποιονδήποτε λόγο ήθελαν να μας τιμωρήσουν, τρέμαμε το «φιν - φισ - φάνσου 25». Δηλαδή πέφταμε μπρούμυτα και μας έδιναν 25 βουρδουλιές στην πλάτη, για όποια αιτία. Μεγαλύτερο μαρτύριο δεν υπήρχε... Μας βρήκαν και

αρρώστιες. Η χολέρα ήταν η χειρότερη. Η αδερφή μου πέθανε από χολέρα. Μας έδιναν ένα κομμάτι ψωμί το βράδυ, μαύρο σαν κάρβουνο, με μαργαρίνη ή τυράκι και τις πιο πολλές φορές σκέτο. Η αδερφή μου μια βραδιά έκρυψε το μισό το δικό της, για να το φάει την επομένη. Το έκρυψε κάτω από το μαξιλάρι της κι όμως της το έκλειψαν. Όταν μαθεύτηκε το πρωί, όλος ο θάλαμος τιμωρήθηκε με «φιν - φισ - φάνσου 25». Τον Απρίλιο του '45 απελευθερωθήκαμε από τους Αμερικανούς. Τότε μάθαμε γι' αυτούς που σκοτώθηκαν στους φούρνους.

Η Λουκία Σουλάμ, μας δείχνει τον αριθμό 24195 που της χάραξαν οι Ναζί στο χέρι της.

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΩΝ Η.Π.Α. κ. ΜΠΙΛ ΚΛΙΝΤΟΝ

ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΓΚΑΙΝΙΑ ΤΟΥ MEMORIAL HOLOCAUST MUSEUM

“Προσεύχομαι για να κυριαρχήσουν οι δυνάμεις του καλού...”

Στις 22 Απριλίου 1993 έγιναν στην Ουάσιγκτον τα επίσημα εγκαίνια του Memorial Holocaust Museum των ΗΠΑ. Στο Μουσείο αυτό παρουσιάζονται 24.000 εκθέματα από το Ολοκαύτωμα με καινούργια στοιχεία προερχόμενα από μυστικά σοβιετικά και ανατολικοευρωπαϊκά αρχεία, που ήρθαν στην επιφάνεια μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας στις χώρες αυτές.

Το εκτενέστατο αρχείο και το μνημείο θυμάτων καθιστούν

το Μουσείο αυτό ως το μεγαλύτερο κέντρο στοιχείων για την εξόντωση των Εβραίων, μεγαλύτερο ακόμη κι από το Γιαντ Βα-σάτμ της Ιερουσαλήμ.

Κατά τα εγκαίνια του Μουσείου αυτού μίλησε ο πρόεδρος των ΗΠΑ κ. Μπιλ Κλίντον, ο οποίος ανέφερε ότι η ομιλία του είναι αφιερωμένη «σ' εκείνους των οποίων η ζωή και τα λόγια αποτελούν εύλογες μαρτυρίες στο γιατί βρισκόμαστε εδώ σήμερα». Η ομιλία του προέδρου Κλίντον είναι η παρακάτω:

«Αυτό το Μουσείο δεν είναι μόνο για τους νεκρούς, αλλά ούτε μόνο και για τους επιζώντες. Είναι ίσως περισσότερο για όλους εμάς που δεν είμαστε εκεί για να διδαχθούμε το μάθημα της ιστορίας, για να εμβυθίσουμε τις μνήμες μας και τον ανθρωπισμό μας, για να μεταδώσουμε το μήνυμά αυτό από γενιά σε γενιά.

Το Ολοκαύτωμα άλλαξε τη μορφή ολόκληρου του 20ού αιώνα εξαλείφοντας την ελπίδα ότι το κακό μπορεί, κατά κάποιο τρόπο να εξαφανιστεί για πάντα από το πρόσωπο της γης, διακηρύσσοντας ότι κανένας πόλεμος δεν σταματά τους πολέμους, ότι ο αγώνας ενάντια στις ποταπές τάσεις της ανθρωπίνης φύσης πρέπει να συνεχιστεί για πάντα.

Το Ολοκαύτωμα ξεκίνησε όταν οι πιο πολιτισμένες χώρες της εποχής εκείνης άφησαν να ξεσπάσουν πράξεις άνευ προηγουμένου σκληρότητας και μίσους, υποκινούμενες από τη διαστροφή της επιστήμης, τη διαστρέβλωση της φιλοσοφίας, του νόμου και του πολιτισμού.

Εκατομμύρια ανθρώπων πέθαναν γι' αυτό που ήταν, γι' αυτό που λάτρευαν, γι' αυτό που πίστευαν και γι' αυτούς που αγαπούσαν, αλλά μόνο ένας λαός, οι Εβραίοι, επίμονα διαχωρίστηκαν για ολοκληρωτική εξόντωση. Αυτοί οι οποίοι υπήρξαν μέσα στα κράτη τους πατριώτες, των οποίων ο αφανισμός δεν εξυπηρέτησε κανένα στρατιωτικό σκοπό, ούτε προσέφερε πολιτικό όφελος, αυτοί που δεν απείλησαν κανέναν, φραγιάστηκαν μέσω μιας συστηματικής και αδυσώπητης γραφειοκρατίας αφιερωμένης μοναδικά στη ριζική εξόντωση υπό μια αξιοπερίεργη, σχεδόν «επιστημονική» ονομασία «Τελική Λύση».

Το Ολοκαύτωμα μας θυμίζει για πάντα ότι η γνώση διαχωρισμένη από τις αξίες μπορεί μόνο να χρησιμεύσει στο να εντείνει τον ανθρώπινο εφιάλτη, ότι μυαλό χωρίς καρδιά δεν είναι ανθρωπισμός.

Όσοι από εμάς εκπροσωπούμε σήμερα τα πολιτισμένα έθνη, πρέπει να ζήσουμε για πάντα με αυτή τη γνώση, καθώς η ατελής επίγνωση των εγκλημάτων μεταβλήθηκε σε αναμφισβήτητο γεγονός.

Το Μουσείο αυτό είναι ο τόπος των επιζώντων και δικός μας για να μνημονεύσουμε το παρελθόν και να σφυρηλατήσουμε τους εαυτούς μας για τις προκλήσεις του αύριο. Είμαστε εδώ για να καθαριάσουμε αυτή τη μνήμη και να στοχαστούμε τη σημασία της, για να διατηρήσουμε αυτή την κοινή ιστορία οδύνης, να την κρατήσουμε ζωντανή και πραγματική, ώστε το κακό να καταπολεμηθεί και να αναχαιτιστεί.

Πάνω απ' όλα το Ολοκαύτωμα ήταν η αιτία που οδήγησε στην Παγκόσμια Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Ο όλεθρος που παρουσιάζεται σ' αυτό το Μουσείο είναι α-

διαφιλονίκητος, αλλά όπως είμαστε μάρτυρες του, έτσι πρέπει και να παραμείνουμε οι πολέμιοί του. Να σταματήσουμε τους πλαστογράφους της ιστορίας, καθώς και τους θρασυδειλούς. Εάν δεν αντιδράσουμε εναντίον τους, θα συνεχίσουν να κατασπαράζουν τους αδύναμους κι εμείς δεν πρέπει να επιτρέψουμε να συμβεί αυτό ποτέ ξανά.

Ξέρουμε ότι δεν υπάρχει παρά μόνο ένας δρόμος να ακολουθήσουμε για να κτίσουμε προμαχώνες ενάντια σ' αυτό το είδος του κακού: Είναι η αντίθετη κατεύθυνση από εκείνη που οδήγησε στο Ολοκαύτωμα.

Οι άνθρωποι πρέπει να αναγνωρίσουν ότι παρ' όλες τις διαφορές μας δεν μπορεί ο ένας να ζει μακριά από τον άλλον. Μέσα σ' αυτή τη διαφοροποίηση πρέπει να βρούμε τον κοινό μας ανθρωπισμό.

Η παρουσία εδώ πολλών ηγετών δημοκρατικών χωρών αποτελεί ασπίδα για την ειρηνική συμβίωση των λαών. Πιστεύω ότι το χρέος μας στην ιστορία και στις επόμενες γενιές θα πρέπει να μας οδηγήσει στις πόρτες αυτού του Μουσείου. Πιστεύω ακόμη, ότι οι μαρτυρίες και η ιστορία του Ολοκαυτώματος που εκτίθενται εδώ, θα αγγίζουν τη ζωή του καθενός και θα τον σηματοδέψουν για πάντα. Είναι ένας τόπος βαθιάς θλίψης κι ένας ναός της ελπίδας, ένας συμμαχός της γνώσης ενάντια στην άγνοια, της ταπεινοφροσύνης εναντίον στην αλαζονεία, μια επένδυση σ' ένα σίγουρο μέλλον ενάντια σε οτιδήποτε αρρωστημένο ενεδρεύει μπροστά μας. Αν το Μουσείο αυτό μπορεί να ενεργοποιήσει την ήθικη, τότε αυτοί που χάθηκαν θα αποκτήσουν έτσι ένα μέσο αθανασίας. Γνωρίζω ότι είναι μια δύσκολη μέρα γι' αυτούς που ονομάζουμε επιζώντες. Εμείς που γεννηθήκαμε μετά τον Πόλεμο, δεν μπορούμε να καταλάβουμε απόλυτα τον πόνο και τη θλίψη τους.

Αλλά αν τα λόγια μας δεν επαρκούν αυτή τη στιγμή τουλάχιστον, ας μοιραστούμε αυτές τις λέξεις από το βιβλίο της Σοφίας «οι ψυχές των δικαίων είναι στα χέρια του Θεού και κανένα μαρτύριο δεν μπορεί να τις αγγίξει. Στα μαρτύρων μοιάζουν πεθαμένοι, ο θάνατος τους θεωρήθηκε μια συμφορά και ο αποχωρισμός τους από εμάς ύστατη καταστροφή. Αλλά υπάρχουν εν ειρήνη».

Αυτή την ημέρα της θριαμβευτικής συγκέντρωσης ελπίζω εκείνοι που επέζησαν να έχουν βρει τη γαλήνη τους. Με την ευλογία του Θεού στην ψυχή μας και τις μνήμες των αδικημένων στο μυαλό μας, το καθήκον μας πρέπει να είναι ο αδιάκοπος αγώνας για τη διατήρηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της αξιοπρέπειας. Τώρα είμαστε δυνατόι και θα παραμείνουμε για πάντα δυνατόι μέσω της μνήμης.

Προσεύχομαι για να κυριαρχήσουν οι δυνάμεις του καλού».

Η ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΗΣ ΒΙΑΣ

Από το ομώνυμο βιβλίο του τ. πρωθυπουργού
κ. Γ.Ι. Ράλλη παραλαμβάνουμε το παρακάτω απόσπασμα:

● Χίτλερ είχε την πεποίθηση, πολύ πριν γίνει καγκελάριος, ότι οι Εβραίοι ήταν ο κακός δαίμονας της Γερμανίας. Όταν οι εθνικοσοσιαλιστές σχημάτισαν την πρώτη τους κυβέρνηση, ο Γκαίμπελς κατάλαβε ότι μπορούσε θαυμάσια να φορτώσει στους Εβραίους όλες τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε η Γερμανία και ιδιαίτερα την εχθρότητα της Δύσεως, που την απέδιδε στις ενέργειες των «αντιγερμανών» Εβραίων του εξωτερικού.

Για να σταματήσουν λοιπόν οι «συκοφαντίες» των Εβραίων («τα ανατριχιαστικά μυθιστορήματα», έλεγε ο φοβερός δώκτης τους Στράιχερ) εναντίον της χιτλερικής Γερμανίας, διοργανώθηκε την 1η Απριλίου 1933, με διαταγή του Χίτλερ, το μπουκότatz σ' ολόκληρη τη Γερμανία όλων των καταστημάτων που ανήκαν σε Εβραίους. Τα Τάγματα Εφόδου λεηλατούσαν τις εβραϊκές περιουσίες, κατέστρεφαν ό,τι δεν μπορούσαν να μεταφέρουν και κρεμούσαν στις εξώθυρες επιγραφές που έλεγαν: «Γερμανοί, μη μπαίνετε εδώ». Το κατάστημα ανήκει σε Εβραίο».

Τον ίδιο μήνα δημοσιεύονται τέσσερις νόμοι, που διαγράφουν τους Ισραηλίτες δικηγόρους από τους δικηγορικούς συλλόγους, εκκαθαρίζουν τους Ισραηλίτες δημοσίους υπαλλήλους και ορίζουν ότι το ανώτατο ποσοστό Εβραίων φοιτητών στο σύνολο της πανεπιστημιακής νεολαίας δεν επιτρέπεται να υπερβαίνει το 1 1/2%. Τα μέτρα αυτά επεκτείνονται σιγά - σιγά στους γιατρούς, τους εμπόρους, τους μηχανικούς, τους υπαλλήλους τραπεζών, τους καλλιτέχνες, ενώ συγχρόνως οι προπαγανδιστές του κόμματος διακηρύσσουν ότι οι διώξεις έχουν σκοπό να αποβάλουν από τη Γερμανία αυτούς που «πίνουν το αίμα» του γερμανικού λαού.

Ως τη δολοφονία στο Παρίσι του συμβούλου της Γερμανικής Πρεσβείας από έναν νεαρό Ισραηλίτη, ο εκπατρισμός των Γερμανών εβραϊκής καταγωγής

επιτρέπεται ελεύθερα. Από το Νοέμβριο όμως του 1938 αρχίζει ένα νέο κύμα διώξεων και οι Ισραηλίτες που συλλαμβάνονται να κυκλοφορούν στους δρόμους μεταφέρονται στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως, όπου αρχίζει μετά την έναρξη του πολέμου η συστηματική τους εξόντωση στους θαλάμους αερίων και υτους φούρνους. Στη Βαρσοβία και μόνο υπολογίζεται ότι οι εθνικοσοσιαλιστές εκτέλεσαν πεντακόσιες χιλιάδες Εβραίους.

Οι παράνομες διώξεις δεν θα μπορούσαν να πάρουν την έκταση που πήραν τελικά, αν δεν συνεργούσαν τα δικαστήρια. Και επειδή οι τακτικοί δικαστές ήταν απρόθυμοι να συνεργήσουν στα αισχη των εγκλημάτων του κόμματος, το καθεστώς φρόντισε αφ' ενός μεν να εκκαθαρίσει το δικαστικό σώμα απ' όσους είχαν δύναμη αντιστάσεως και αφ' ετέρου να ιδρύσει έκτακτα «λαϊκά δικαστήρια». Τα τελευταία οργανώθηκαν όταν οι τακτικοί δικαστές αθώωσαν τρεις από τους τέσσερις κατηγορουμένους στη δίκη για το σκληροθετημένο εμπρησμό της Βουλής και σε άλλες δίκες για εσχάτη προδοσία αρνήθηκαν να ψηφίσουν σύμφωνα με τις κυβερνητικές υποδείξεις.

Οι δίκες όμως ήταν - όπως και στο σταλινικό καθεστώς - ελάχιστα ανάλογα με το σύνολο των συλλήψεων. Οι περισσότεροι κρατούμενοι δεν πέρασαν από δίκη, αλλά κλείστηκαν στις φυλακές με απλή διαταγή των Ες Ες ή των αστυνομικών αρχών. Τα μέτρα αυτά χαρακτηρίστηκαν ως προληπτικά για να εξασφαλιστεί η δημόσια τάξη και τα δικαστήρια ορίστηκε ότι ήταν αναρμόδια να εξετάζουν αν η κράτηση ήταν δικαιολογημένη ή αδικαιολόγητη. Ήταν αρκετό ότι οι αρχές ασφαλείας είχαν θεωρήσει τον κρατούμενο αντίπαλο του καθεστώτος, δηλαδή του κόμματος, που είχε ταυτιστεί με το κράτος.

ΤΟ ΑΝΑΖΩΟΓΟΝΗΜΕΝΟ

ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΝΕΟΝΑΖΙΣΜΟΥ

Σκέψεις και παρατηρήσεις του
κ. ΜΑΝΟΥ ΧΑΤΖΙΔΑΚΙ

Ο νεοναζισμός, ο φασισμός, ο ρατσισμός και κάθε αντικοινωνικό και αντιανθρώπινο φαινόμενο συμπεριφοράς δεν προέρχεται από ιδεολογία, δεν περιέχει ιδεολογία, δεν συνθέτει ιδεολογία.

Είναι η μεγεθυμένη έκφραση - εκδήλωση του κτήνους που περιέχουμε μέσα μας, χωρίς εμπόδιο στην ανάπτυξή του, όταν κοινωνικές ή πολιτικές συγκυρίες συντελούν, βοηθούν, ενισχύουν τη βάρβαρη και αντιανθρώπινη παρουσία του.

Η μόνη αντίβωση για την καταπολέμηση του κτήνους που περιέχουμε, είναι η παιδεία. Η αληθινή παιδεία. Κι όχι η ανεύθυνη εκπαίδευση και η πληροφορία χωρίς κρίση και χωρίς ανήσυχη αμφισβητούμενη συμπερασματολογία. Η παιδεία που δεν εφησυχάζει, ούτε δημιουργεί αυταρέσκεια στον σπουδάζοντα, αλλά πολλαπλασιάζει τα ερωτήματα και την ανασφάλεια. Όμως, μια τέτοια παιδεία δεν ευνοείται από τις πολιτικές παρατάξεις και από όλες τις κυβερνήσεις, διότι κατασκευάζει ελεύθερους και ανυπότακτους πολίτες, μη χρήσιμους για το ευτελές παιχνίδι των κομμάτων και της πολιτικής. Και αποτελεί πολιτική «παράδοση» η πεποίθηση, ότι τα κτήνη με κατάλληλη τακτική και αντιμετώπιση καθοδηγούνται, πηλασιούνται. Ενώ τα πουλιά... Για τα πουλιά, μόνον οι δολοφόνοι, οι άθλιοι κυνηγοί αρμόζουν, με «τις ευγενικές παντός έθνους παραδόσεις».

Κι είναι φορές, που το κτήνος πολλαπλασιασμένο κάτω από συγκυρίες και με τη μορφή «λαϊκών αιτημάτων και διεκδικήσεων» σχηματίζει φαινόμενα λοιμώδους νόσου, που προσβάλει μεγάλες ανθρώπινες μάζες και ε-

πιβάλλει θανατηφόρες επιδημίες.

Πρόσφατη περίπτωση ο 2ος Παγκόσμιος Πόλεμος. Μόνο που ο πόλεμος αυτός μας δημιούργησε, για ένα διάστημα, μια αρκετά μεγάλη πλάνη, μια ψευδαίσθηση. Πιστέψαμε όλοι μας, πως σ' αυτό τον πόλεμο η δημοκρατία πολέμησε τον φασισμό και τον ενίκησε. Σκεφθείτε: η «Δημοκρατία» εμείς, με τον Μεταξά κυβερνήτη και σύμμαχο τον Στάλιν, πολεμήσαμε τον Ναζισμό, σαν ιδεολογία άσχετη μ' εμάς τους ίδιους, και τον... νικήσαμε. Τι ουτοπία και τι θράσος. Αγνοώντας πως απαλλαγμένοι από την ευθύνη του κτηνώδους μέρους του εαυτού μας και τοποθετώντας το σε μια άλλη εθνότητα, υποταγμένη ολοκληρωτικά σ' αυτό, δεν νικούσαμε κανέναν φασισμό, αλλά απλώς μια άλλη εθνότητα επικίνδυνη, που επιθυμούσε να μας υποτάξει.

Ένας πόλεμος σαν τόσους άλλους, από επικίνδυνους ανοήτους, σε άλλους ανόητους, περιστασιακά ακίδουνους. Και φυσικά, όλα τα περί «Ελευθερίας», «Δημοκρατίας» και «λικνών πνευματικών και μη», άξια για τις απαίδευτες στήλες των εφημερίδων και τους αφελείς ανώγνωστες. Ποτέ δεν θα νικήσει η Ελευθερία, αφού την στηρίζουν και τη μεταφέρουν άνθρωποι που εννοούν να μεταβιβάζουν τις δικές τους ευθύνες στους άλλους. (Και σαν την ηθική των γερόντων Χριστιανών. Το καλό και το κακό έξω από εμάς. Στον Χριστό και στο διαβόλο. Κι ένας Θεός που συγχωρεί τις αδυναμίες μας, εφ' όσον κι όταν τον θυμηθούμε, μεσ' στην ανευθυνότητα του βίου μας. Επιδιώκοντας πάντα να εξασφαλίσουμε τη μετά θάνατον εξακολουθητική παρουσία μας. Αδυνατώντας να

συλλάβουμε την έννοια της απουσίας μας. Το ότι μπορεί να υπάρχει ο κόσμος, δίχως εμάς και δίχως τον Καντιώτη τον Φλωρίνη).

Δεν θέλω να επεκταθώ. Φοβάμαι πως δεν έχω τα εφόδια για μια θεωρητική ανάπτυξη και ούτε την κατάλληλη γλώσσα για τις απαιτήσεις του όλου θέματος. Όμως αυτό το θέμα με καίει. Και πριν πολλά χρόνια επιχείρησα να το αποσαφηνίσω μέσα μου. Σήμερα ξέρω πως διέβλεπα με την ευαισθησία μου στις εξελίξεις και την επανεμφάνισή του τέρατος. Και δεν εννοούσα να συνηθίσω την ολοένα αυξανόμενη παρουσία του. Πάντα εννώς να τρομάζω.

Ο Νεοναζισμός δεν είναι οι άλλοι. Είναι οι μισητοί δολοφόνοι που βρίσκουν όμως κατανόηση από τις δικωτικές αρχές, λόγω μιας περιέργης, αλλά όχι ανεξήγητης συγγενικής ομοιότητας. Είναι εκείνοι που τους έχουν συνηθίσει οι αρχές και οι κυβερνήσεις σαν μια πολιτική προέκτασή τους ή σαν μια επιτρεπτή αντίθεση, δίχως ιδιαίτερη σημασία, που να προκαλεί ανησυχία. (Τελευταία διάβασα πως στην Πάτρα, απέναντι από το αστυνομικό τμήμα άνοιξε τα γραφεία του ένα νεοναζιστικό κόμμα. Καμιά ανησυχία, ούτε για τους φασίστες, ούτε για τους αστυνομικούς. Φυσικά, ούτε και για τους περιοίκους).

Ο εθνικισμός είναι κι αυτός Νεοναζισμός. Τα κουρεμένα κεφάλια των στρατιωτών, έστω και παρά την θέλησή τους, ευνοούν την έξοδο της σκέψης και της κρίσης, ώστε να υποτάσσονται και να γίνονται κατάλληλοι για την αποδοχή διαταγών και κατευθύνσεων προς κάποιο θάνατο. Δικό τους ή των άλλων.

Η εμπειρία μου διδάσκει πως η αληθινή σκέψη, ο προβληματισμός, οφείλει κάπου να σταματά. Δεν συμφέρει. Γι' αυτό και σταματά. Ο ερασιτεχνισμός μου στην επικέντρωση κι ανάπτυξη του θέματος κινδυνεύει να γίνει ευάλωτος από τους εχθρούς. Όμως οφείλω να διακηρύξω το πάθος μου για μια πραγματική κι απρόσκοπτη ανθρωπινή ελευθερία.

Ο φασισμός στις μέρες μας φανερώνεται με δύο μορφές. Ή προκλητικός, με το πρόσχημα αντιδράσεως σε πολιτικά ή κοινωνικά γεγονότα, που δεν ευνοούν την περίπτωσή τους, ή παθητικός μες στον οποίο κυριαρχεί ο φόβος για ό,τι συμβαίνει γύρω μας. Ανοχή και παθητι-

κότητα λοιπόν. Κι έτσι εδραιώνεται η πρόκληση. Με την ανοχή των πολλών Προσιμότερος ο αργός και σιωπηλός θάνατος από την αντίδραση του ζωντανού κι ευαίσθητου οργανισμού που πειριζόμαστε.

Το φάντασμα του κτήνους παρουσιάζεται ιδιαίτερος έντονα στους νέους. Εκεί επιδρά και το μάρκετινγκ. Η επιρροή από τα ΜΜΕ ενός τρόπου ζωής που ευνοεί το εμπόριο. Κι όπως η εμπορία των ναρκωτικών ευνοεί την διάδοσή τους στους νέους, έτσι και η μουσική, οι ιδέες, ο χορός κι όλα σχετίζονται με τον τρόπο ζωής τους, έχουν δημιουργήσει βιομηχανία με τεράστια και αφάνταστα οικονομικά ενδιαφέροντα.

Και μη βρίσκοντας αντίσταση από μια στέρεη παιδεία, όλα αυτά δημιουργούν ένα κατάλληλο έδαφος για να ανθίσει ο εγωκεντρισμός, η εγωπάθεια, η κενότητα και φυσικά κάθε κτηνώδες ένστικτο στο εσωτερικό τους. Το τραγούδι τους με τις συνθηματικές επαναλαμβανόμενες λέξεις, η απουσία του βιβλίου και της σκέψης από την συμπεριφορά τους και ο στόχος για μια άνετη σταδιοδρομία κέρδους και εύκολης επιτυχίας.

Βιώνουμε μέρα με την ημέρα περισσότερο το τμήμα του εαυτού μας - που ή φοβάται ή δεν σκέφτεται, επιδιώκοντας όσο γίνεται περισσότερα οφέλη. Όσπου να βρεθεί ο κατάλληλος «αρχηγός» που θα ηγηθεί αυτού του κατὰ πτυστον περιεχομένου μας. Και τότε θά 'ναι αργά για ν' αντιδράσουμε.

Ο Νεοναζισμός είμαστε εμείς κι εμείς - όπως στη γνωστή παράσταση του Πιραντέλλο. Είμαστε εμείς, εσείς και τα παιδιά σας. Δεχόμαστε να 'μαστε ανάνθρωποι μπρος στους φορείς του AIDS, από άγνοια, αλλά και τόσο «ανθρώπινοι» και συγκαταβατικοί μπρος στα ανθρωποειδή ερπετά του φασισμού πάλι από άγνοια, αλλά κι από φόβο κι από συνήθεια.

Και το Κακό ελλοχεύει, προς προφύλαξη, χωρίς ντροπή. Ο Νεοναζισμός δεν είναι θεωρία, σκέψη και αναρχία. Είναι μια παράσταση. Εσείς κι εμείς. Και πρωταγωνιστές είναι ο θάνατος.

(Δηλώσεις με την ευκαιρία των συναυλιών της «Ορχήστρας των Χρωμάτων»)

Γράμματα στα «Χρονικά»

■ Ο κ. Ευάγ. Αγγελόπουλος (Ερμού 2, Πάτρα), σε επιστολή του προς τον γεν. γραμματέα του Κεντρικού Ισραηλτικού Συμβουλίου Ελλάδος κ. Μ. Κωνσταντίνου, αναφέρει τα παρακάτω για τη **σωτηρία των Εβραίων της Ζακύνθου** κατά την Κατοχή:

«Με το τηλεγράφημά σας της 11.3, μου θυμίσατε τα χρόνια της γερμανικής κατοχής στη Ζακύνθο, όπου η τύχη με βοήθησε να ολοκληρώσω το σχέδιό μου διασώσεως των 200 Εβραίων Ζακύνθου από την αιχμαλωσία.

Ήδη έχουν περάσει 50

χρόνια από τότε και δεν θυμάμαι πώς έμαθα το σκοπό των Γερμανών. Ήταν γεγονός, ότι ανεμέντο η άφιξη 6 καϊκιών για την παραλαβή και μεταφορά προς άγνωστο προορισμό των 200 περίπου Εβραίων της Ζακύνθου.

Απετόλμησα να επισκεφθώ τον Διοικητή της πόλεως Μπέρνερς και όχι τον Διευθυντή της νήσου Λιτ. Ο λόγος ήταν ότι ο Διοικητής της πόλεως ήταν έφεδρος, ενώ της νήσου μόνιμος. Τα πράγματα δεν ήταν τόσο απλά, διότι ήταν άγνωστο πώς θα αντιδρούσαν οι Γερμανοί. Με πολύ θράσος και λι-

γότερο θάρρος, αποφάσισα να επισκεφθώ τον Μπέρνερς.

Η υποδοχή ήταν μάλλον ψυχρή και όταν του είπα τον λόγο της επισκέψεώς μου, με την παράκληση να εξευρεθεί τρόπος διασώσεως των Εβραίων, σπύκωσε απότομα το κεφάλι του και με κοίταζε στα μάτια, χωρίς να πει λέξη.

Στη συνέχεια, μεταξύ άλλων, του είπα ότι οι Εβραίοι Ζακύνθου ήταν νομοταγείς πωγοί οικογενειάρχες και προ πάντων άνθρωποι. Δεν θυμάμαι λεπτομέρειες του διαλόγου. Όταν τελείωσα, με χαιρέτησε και μου είπε ότι σπείρισε τα όσα του είπα

και πρόσθεσε ότι ήταν έφεδρος εμποροϋπάλληλος, παντρεμένος και πατέρας δύο παιδιών.

Το τέλος του διαλόγου με έπεισε οριστικά ότι η θεά τύχη ήταν με το μέρος των Εβραίων. Τα 6 καϊκια ήλθαν και έφυγαν άπρακτα.

Μέχρι πέρυσι, ενόμιζα ότι η διάσωσης των Εβραίων ήταν μόνο δικό μου μυστικό, ένα μυστικό που μου έδωσε την μεγαλύτερη χαρά της ζωής μου και την διαβεβαίωση ότι υπάρχει πάντα και λίγη ανθρωπιά στον κόσμο αυτόν.

Δεν ζητώ επαίνους. Το αίσιο τέλος ήταν η αμοιβή μου».

Ο Μητροπολίτης Ελβετίας Δαμασκηνός, η υφυπουργός Εξωτερικών κ. Β. Τσουδερού και ο Dr G. Riegner αντιπρόεδρος του Παγκοσμίου Εβραϊκού Συνεδρίου κατά την έναρξη των εργασιών της Συνάντησης.

«ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΝΕΩΣΗ»

Γ' ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΗ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ-ΙΟΥΔΑΪΣΜΟΥ

Ενα σημαντικό γεγονός καθοριστικής σημασίας έλαβε χώρα στην Αθήνα τον Μάρτιο 1993: εκπρόσωποι της Ελληνικής Ορθοδοξίας και της Ιουδαϊκής θρησκείας συναντήθηκαν και αντήλλαξαν απόψεις σε θέματα πίστεως.

Η Γ' Διεθνής Ακαδημαϊκή αυτή συνάντηση - που έγινε με πρωτοβουλία του Μητροπολίτη Ελβετίας κ.κ. Δαμασκηνού (Παπανδρέου) και του dr Gerhart Riegner ως εκπροσώπου της Διεθνούς Ιουδαϊκής Επιτροπής επί των Διαθρησκειακών Δια-

σκέψεων - με την ευλογία του Οικουμενικού Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κ.κ. Βαρθολομαίου.

Άλλες δύο παρόμοιες συναντήσεις μεταξύ Ορθοδόξων Εκκλησιών και του Παγκοσμίου Εβραϊκού Συνεδρίου είχαν γίνει και στο παρελθόν, το 1977 στη Λουκέρνη και το 1979 στο Βουκουρέστι, αλλά τότε οι Ορθόδοξες Εκκλησίες των Ανατολικών χωρών βρίσκοντο υπό κομμουνιστικό καθεστώς και δεν ήταν αυτεξούσιες. Έτσι, στην ουσία η Ακαδημαϊκή Συνάντηση των Αθηνών μπορεί να θεωρηθεί ως η πρώτη.

Σκοπός της Συνάντησης, της οποίας η επιτυχία υπήρξε απόλυτη, όπως αναγνώρισαν όλοι οι συμμετέχοντες, ήταν να υπάρξει σε πνεύμα ισότητας επικοινωνία κι ανάπτυξη σχέσεων για την θεμελίωση και παγίωση μεταξύ Ιουδαίων και Ορθοδόξων εποικοδομητικού διαλόγου. Η Συνάντηση έλαβε χώρα στον «Αστέρα» της Βουλιαγμένης από 21 - 24 Μαρτίου 1993, πραγματοποιήθηκε δε με την ενίσχυση της ελληνικής κυβέρνησης.

Στη συνάντηση έλαβαν μέρος:

• **Από την εβραϊκή πλευρά οι κ.κ.:** S. Adjiaschwili, μέλος της Βουλής της Γεωργιανής Δημοκρατίας, Ιακώβ Αράρ Ραββίνος Αθηνών, G. Bretton - Granatoor διευθυντής της Ένωσης Αμερικανικών Εβραϊκών Ενοριών, L. Feldman γραμματέας Διεθνούς Ιουδαϊκής Επιτροπής επί των Διαθρησκειακών Διασκέψεων, I.

Finestein πρόεδρος του Κεντρικού Εβραϊκού Συμβουλίου Βρετανίας, J. Halperin καθηγητής του Πανεπιστημίου της Βασιλείας, G. Israel εκπρόσωπος των Εβραϊκών Κοινοτήτων Γαλλίας και του Εβραϊκού Ευρωπαϊκού Συνεδρίου, L. Kadelburg επίτιμος πρόεδρος των Εβραϊκών Κοινοτήτων Γιουγκοσλαβίας, L. Klenicki εκπρόσωπος της Μπένε

Μπερίτ Νέας Υόρκης, I. Kuperberg εκπρόσωπος της Εβραϊκής Ομοσπονδίας Ουκρανίας, D. Lincoln β' αντιπρόεδρος του Συμβουλίου Συναγωγών της Αμερικής, J. Pearlson εκπρόσωπος του Καναδικού Εβραϊκού Συνε-

δρίου, G. Riegner επίτιμος αντιπρόεδρος του Παγκοσμίου Εβραϊκού Συνεδρίου, J. Rudin εκπρόσωπος της Αμερικανικής Εβραϊκής Επιτροπής, I. Singer γεν. γραμματέας Παγκοσμίου Εβραϊκού Συνεδρίου, N. Solomon

Μήνυμα του Παναγιωτάτου Οικουμενικού Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κ.κ. Βαρθολομαίου:

«Ιερώτατε Μητροπολίτα Ελβετίας, υπέρτιμε και έξαρχε Ευρώπης, εν Αγίω Πνεύματι αγαπητέ αδελφέ και συλλειτουργγέ της ημών Μετριότητος κύριε Δαμασκηνέ, χάρις ειη τη υμετέρη Ιερότητι και ειρήνη παρὰ Θεού.

Προφρόνως ανταποκρινόμενοι εις την δια του από της Γ' Μαρτίου ε.ε. γράμματος της υμετέρας αγαπητής Ιερότητος υποβληθείσαν ημίν παράκλησιν όπως απευθύνωμεν τον από της Μητρος Αγίας του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας και αφ' ημών λόγον προς πάντας τους μετέχοντας εν τη Γ' Ακαδημαϊκή Συναντήσει μεταξύ Ορθοδοξίας και Ιουδαϊσμού μελετητάς, τους πολλοχόθεν και μακρόθεν συνελθόντας, προς εμβάθυνσιν εις το θέμα των μεταξύ ορθοδόξων χριστιανών και εβραίων σχέσεων, χαιρετίζομεν πάντας υμάς πατρικώς από του Ιερού Κέντρου της Ορθοδοξίας δια του κατ' εξοχήν βιβλικού χαιρετισμού: «Ειρήνη υμίν».

Ο κοινός ούτος παρὰ Χριστιανούς και Εβραίους χαιρετισμός υπενθυμίζει ημίν την πληθύν των κοινών αυτοίς σημείων και χαρακτηριστικών, προ παντός δε το γεγονός ότι παρ' αμφοτέροις αι ζωσαι παραδόσεις πίστεως έχουν τας ρίζας αυτών εις το αυτό βιβλικόν έδαφος.

Η κοινή αυτή πνευματική προέλευσις Χριστιανών και Ιουδαίων φαίνεται σήμερον, περισσότερον παρὰ άλλοτε, παρέχουσα πρόσφορον έδαφος προς απόσεισιν των συνεπειών της μέχρι τούδε επικρατησάσης προς αλλήλους εχθρότητος και εγκαθιδρυσιν νέας μεταξύ αυτών σχέσεως, γνησίας και αυθεντικής, πηγαζούσης εκ της προς αμοιβαίαν κατανόησιν διαθέσεως και της καλύτερας αλληλογνωριμίας.

Αι χάρις εις την ευκολοτέραν σήμερον επικοινωνίαν και αμοιβαίαν προσέγγισιν των λαών ευνοϊκαί και προς καρποφορίαν εν τω ιδιαι-

τέρω τούτο χώρῳ της Ορθοδόξου Ανατολής, πιστεύσαντι πάντοτε και διακηρύξαντι το αναντικατάστατον του ανθρωπίνου προσώπου και την ισότητα πάντων των υπό του Θεού πλασθέντων ανθρώπων, μη ευνοήσαντι δε, ως εκ τούτου, την διαμόρφωσιν φυλετικών δοξασιών και θεωριών, αλλά και πρακτικώς μη γνωρίσαντι τα αρνητικά εκείνα ιστορικά φαινόμενα, τα παρατηρήθεντα αλλαχού, ήτοι της φυλετικής διακρίσεως, της κοινωνικής περιθωριοποιήσεως και απομονώσεως, του προσηλυτισμού, του διωγμού και της γενοκτονίας των εις διάφορον πολιτισμόν ανηκόντων και διαφόρων τον Θεόν λατρευόντων.

Αντιθέτως, μάλιστα, αι βεβαιωμέναι κατά τους παρελθόντας αιώνας, αλλά και πρόσφατως εισέτι, συγκινητικά εκδηλώσεις αλληλεγγύης και συμπαραστάσεως προς τους εν τῷ γεωγραφικῷ τούτῳ χώρῳ ποικιλοτρόπως καταδιωγμένους γόνους του εβραϊκού γένους εμπεδώνουν έτι μάλλον την ελπίδα καρποφορίας τοιοούτου θεαρέστου έργου, εν τῷ πλαίσίῳ της νέας εποικοδομητικής αλληλοπροσεγγίσεως των υπό τον αυτόν ουρανόν και εν τῷ αὐτῷ κόσμῳ ζώντων ορθοδόξων χριστιανών και εβραίων.

Προσεγγίζοντες, λοιπόν, αλλήλους εν τοιούτῳ θετικῷ κλίματι, αμοιρῶ αρνητικῶν κληρονομικῶν στοιχείων, δύνανται Ορθόδοξοι και Ιουδαίοι εν αδελφική αντιδόσει των πλουσιῶν αυτών εμπειριῶν εκ του χάρου επί παραδείγματι των βιβλικῶν μελετῶν, της περί παραδόσεως διδασκαλίας, της περί προσώπου θεολογίας, της πνευματικότητος κ.λπ., να καθορίσουν περαιτέρω τα όρια και το μέτρον της

δυνατῆς μεταξύ αυτών συνεργασίας εις κόσμον εν ᾧ η εις Θεόν πίστις επαπειλείται ολοέν και περισσότερον.

Σήμερον, εἴπερ ποτέ και άλλοτε, οι εις Θεόν πιστεύοντες, ιδιαιτάτα δε τα μέλη της αυτής πνευματικής οικογενείας, καλούνται ὅπως παράσχουν από κοινού και εν διαλόγῳ την πλουσίαν μαρτυρίαν των παραδόσεων αυτών εν τη επιβαλλομένη επειγόντως αναζητήσει και εξευρέσει των προσφοροτέρων λύσεων εις τα από κοινού βιούμενα μεγάλα και σοβαρά προβλήματα της καταπτώσεως των ηθικῶν και πνευματικῶν αξιῶν εν γένει και ειδικότερον της καταπατήσεως της αξίας του ανθρωπίνου προσώπου, της μοναδικῆς και ανεπανάληπτου ταύτης εἰκόνης του Θεοῦ.

Τοιαύτας σκέψεις εκφράζοντες ἐπὶ τη συγκεκριμένη ευκαιρία, ευχόμεθα ολοθύμως από του Οικουμενικού Πατριαρχείου, ὅπως αι εργασίαι της Γ' Ακαδημαϊκῆς Συναντήσεως μεταξύ Ορθοδοξίας και Ιουδαϊσμοῦ στεφθούν υπό πλήρους επιτυχίας, αποτελέσουν δε την αφετηρίαν γονίμων συναντήσεων προς θεμελίωσιν και παγίωσιν του μεταξύ Ορθοδόξων και Ιουδαίων διαλόγου και προς αποτελεσματικότεραν, δια τούτου, ανταπόκρισιν εις τα αγωνιώδη αιτήματα της συγχρόνου ανθρωπότητος, προσδοκῶσης ανυπομονῶς την ζωογόνον πνοήν του ανανεωμένου συγχρόνου θρησκευτικού λόγου.

Η δε του Θεοῦ χάρις και το ἀπειρον έλεος ειη μετά της υμετέρας Ιερότητος και μετά πάντων των μετεχόντων της Ακαδημαϊκῆς ημών ταύτης συναντήσεως.

Σαλς γ' Μαρτίου κ'

✠ *Παναγιώτης ὁ ἀγαπῶν ἡν χερσὶν ἀδελφείας* ✠

εκπρόσωπος του Κέντρου Μελέτης Ιουδαϊσμού, E. Steinberg εκτελεστικός διευθυντής Παγκοσμίου Εβραϊκού Συνεδρίου, M. Tshlenov προεδρεύων Εβραϊκής Ομοσπονδίας Ρωσίας, M. Waxman σύμβουλος διεθνών σχέσεων του Συμβουλίου Αμερικανικών Συναγωγών, Z. Werblowsky καθηγητής του Εβραϊκού Πανεπιστημίου της Ιερουσαλήμ, G. Wigoder εκπρόσωπος του Ινστιτούτου Σύγχρονου Εβραϊσμού του Εβραϊκού Πανεπιστημίου, M. Winer σύμβουλος διαθρησκειακών σχέσεων του συμβουλίου Αμερικανικών Συναγωγών, W. Wurzbarger καθηγητής Φιλοσοφίας Ραββινικού Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης, Y. Yossifon μέλος του Κεντρικού Εβραϊκού Θρησκευτικού Συμβουλίου της Βουλγαρίας.

• **Από την πλευρά των Χριστιανών Ορθοδόξων έλαβαν μέρος οι κ.κ.:** S. Ayavazian εκπρόσωπος της Αρμενικής Εκκλησίας, T. Bibilasvili Πατριαρχείο της Γεωργίας, V. Boronov εκπρόσωπος του Πατριαρχείου της Μόσχας - τμήμα εξωτερικών εκκλησιαστικών σχέσεων, N. Μηρα-

τσιώτης καθηγητής Θεολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, Μητροπολίτης Περιστερίου Χρυσόστομος (Ζαφείρης), Μητροπολίτης Ελβετίας Δαμασκηνός (Παπανδρέου), Ηλίας Δημητράς, I. Dimitron Πατριαρχείο Βουλγαρίας, J.M. Faltas εκπρόσωπος της Ορθόδοξης Κοπτικής Εκκλησίας, Αρχιεπίσκοπος Ειρηνάιος Έξαρχος του Παναγίου Τάφου - Πατριαρχείο της Ιερουσαλήμ. Επίσκοπος Ειρηνάιος (Bulovic) της Μπάτσκα, εκπρόσωπος του πατριαρχείου Σερβίας, Επίσκοπος Ιρίνευ εκπρόσωπος Πατριαρχείου Ρουμανίας, Iw. Καραβιδόπουλος καθηγητής Θεολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, A. Kozha εκπρόσωπος του Πατριαρχείου της Μόσχας, A. Laham, A. Michaels, H. Οικονόμου καθηγητής Θεολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, K. Πατελός καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου Αθηνών, B. Φιδός καθηγητής Θεολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, Θ. Στυλιανόπουλος καθηγητής Ελληνορθόδοξου Σχολής Θεολογίας της Νέας Υόρκης, D. Tsiskarishvili εκπρόσωπος του Πατριαρχείου της Γεωργίας, Γ. Βατισκούρας Ελληνορθόδοξη Σχολή Θεολογίας Νέας Υόρκης.

ΟΙ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΤΗΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ

Σύμφωνα με το επίσημο ανακοινωθέν της Συνάντησης:

Από 21 έως 24 Μαρτίου 1993 πραγματοποιήθηκε στο ξενοδοχείο Αστέρας (Βουλιαγμένης) η Γ' Ακαδημαϊκή Συνάντηση Ορθοδοξίας και Ιουδαϊσμού. Η Συνάντηση οργανώθηκε από το Ορθόδοξο Κέντρο του Οικουμενικού Πατριαρχείου (Γενεύη), σε συνεργασία με τους εκπροσώπους της Διεθνούς Ιουδαϊκής Επιτροπής για τις Διαθρησκειακές Διασκέψεις και με την αρωγή του υπουργείου των Εξωτερικών της Ελλάδος. Συμπρόεδροι ήσαν ο Σεβ. Μητροπολίτης της Ελβετίας κ. Δαμασκηνός, προϊστάμενος του Ορθοδόξου Κέντρου και ο Έλληγιμ. Δρ Gerhart Riegner, επίτιμος αντιπρόεδρος του Παγκοσμίου Ιουδαϊκού Συνεδρίου.

Μήνυμα του Πατριάρχου

Η έναρξη των εργασιών της Συνάντησεως κηρύχθηκε με την ανάγνωση του μηνύματος της Α.Θ. Παναγιότητος του Οικουμενικού Πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου Α'. Τη συνάντηση χαιρέτησαν ο Γεν. Γραμματέας του Παγκοσμίου Ιουδαϊκού Συνεδρίου κ. Israel Singer με εντολή του Προέδρου της Διεθνούς Ιουδαϊκής Επιτροπής για τις Διαθρησκειακές Διασκέψεις κ. Edgar Bronfman.

Σημαντικό χαιρετισμό απηύθυνε και η παρισταμένη υφυπουργός Εξωτερικών κ. Βιργινία Τσουδερού. Τον σκοπό των εργασιών προσδιόρισε με περιεκτική εισήγηση ο Μητροπολίτης Ελβετίας κ. Δαμασκηνός και απάντησε ο Δρ Gerhart Riegner από μέρους της Ιουδαϊκής πλευράς.

Το βαρυσήμαντο μήνυμα του Οικουμενικού Πατριάρχου προβάλλει και υπογραμμίζει μεταξύ άλλων και τα ακόλουθα: «Η κοινή αυτή πνευματική προέλευσις Χριστιανών και Ιουδαίων φαίνεται σήμερα, περισσότερο παρά

πρόσφορον έδαφος προς απόσεισιν των συνεπειών της μέχρι τούδε επικρατησάσης προς αλλήλους εχθρότητος και εγκαθιδρυσιν νέας μεταξύ αυτών σχέσεως, γνησίας και αυθεντικής, πηγαζούσης εκ της προς αμοιβαίαν κατανόησιν διαθέσεως και της καλύτερας αλληλογνωριμίας».

Ο Πατριάρχης τονίζει ότι: «Σήμερα, είτε ποτέ και άλλοτε, οι εις Θεόν πιστεύοντες, ιδιαίτερα δε τα μέλη της αυτής πνευματικής οικογενείας, καλούνται όπως παύσασθουν από κοινού και εν διαλόγω την πλυσίαν μαρτυρίαν των παραδόσεων αυτών εν τη επιβαλλομένη επιγόντως αναζητήσει και εξευρέσει των προσφοροτέρων λύσεων εις τα από κοινού βιούμενα μεγάλα και σοβαρά προβλήματα της καταπτώσεως των ηθικών και πνευματικών αξιών εν γένει και ειδικότερον της καταπατήσεως της αξίας του ανθρωπίνου προσώπου, της μοναδικής και ανεπανάληπτου ταύτης εικόνας του Θεού».

Ο κ. Israel Singer παρατήρησε, μεταξύ άλλων, στον χαιρετισμό του, ότι: «Σκοπός του διαλόγου είναι η βελτίωσις του κόσμου (tikkun olam). Αυτή όμως δεν επιτυγχάνεται με το να αλλάξει η μία πλευρά, αλλά μάλλον με το να αλλάξει κάθε πλευρά τον εαυτό της, που διευκολύνεται με την διαδικασία του διαλόγου... Η ραββινική παράδοση λέγει ότι, όπως δεν υπάρχουν δύο ακριβώς όμοια πρόσωπα, έτσι και κάθε μέλος του διαλόγου διατηρεί την ταυτότητά του».

Η εξοχότης υφυπουργός κ. Βιργινία Τσουδερού τόνισε στον χαιρετισμό της ότι: «Η Γ' Ακαδημαϊκή Συνάντηση Ορθοδοξίας και Ιουδαϊσμού στην πόλη των Αθηνών συνιστά ένα πολυσήμαντο γεγονός όχι μόνο για τις ιστορικές σχέσεις, αλλά και για τις σύγχρονες προοπτικές

συνεργασίες των δύο βιβλικών θρησκειών. Η επιλογή των Αθηνών για τη Συνάντηση από τους οργανωτές ήταν μια θετική κίνηση. Τούτο γιατί η Αθήνα υπήρξε η κοιτίδα της κλασσικής φιλοσοφίας και της διανοησεως, η οποία πρώτη αναζήτησε τους λόγους της υπάρξεως της ζωής με βάση τον ανθρώπινο στοχασμό και την παραγωγική δημιουργία... Παρά τις υφιστάμενες θρησκευτικές διαφορές μεταξύ Ιουδαισμού και Χριστιανισμού, οι δύο θρησκείες συνέβαλαν ουσιαστικά στην ανάπτυξη του παγκοσμίου πνεύματος, ώστε να μπορούμε να ομιλούμε για μια έναντι του ανθρώπου μεταξύ τους θετική συνύπαρξη».

Ο Μητροπολίτης Ελβετίας αναφέρθηκε στο ιστορικό των συναντήσεων και στην επίσημη θέση της Ορθοδοξίας έναντι των διαθρησκειακών σχέσεων: «Οι πρωτοβουλίες - είπε - του Ορθόδοξου Κέντρου του Οικουμενικού Πατριαρχείου για την οργάνωση ακαδημαϊκών συναντήσεων τόσο με τον Ιουδαισμό, όσο και με το Ισλάμ, εκφράζουν το ευρύτερο πνεύμα της Μητρος Εκκλησίας για μια θετικότερη συμβολή της Ορθοδοξίας προς την κατεύθυνση της ειρηνικής συνύπαρξης των πιστών των τριών θρησκειών, οι οποίοι συμβιώνουν στον ίδιο γεωγραφικό χώρο και αντιμετωπίζουν κοινά προβλήματα. Στο πλαίσιο αυτό ήδη η Α' Προσυνοδική Πανορθόδοξη Διάσκεψη (1976) διακήρυξε τη βούληση της Ορθόδοξου Εκκλησίας να συνεργασθεί σε πνεύμα αμοιβαίας κατανόησης με τις άλλες θρησκείες για την εξάλειψη του φανατισμού και την ειρηνική συνύπαρξη των λαών. Η Γ' Προσυνοδική Πανορθόδοξη Διάσκεψη (1986) κάλεσε τις κατά τόπους Ορθόδοξες Εκκλησίες να συμβάλουν εις την διαθρησκειακήν συνεργασίαν, δι' αυτής δε εις την απόλειψιν του φανατισμού από πάσης πλευράς και τοιοιούτοτρόπως εις την συμφιλίωσιν των λαών και επικράτησιν των αγαθών της ελευθερίας και της ειρήνης εις τον κόσμο προς εξυπηρέτησιν του συγχρόνου ανθρώπου, ανεξαρτήτως φυλής και θρησκευματος. Εννοείται ότι η συνεργασία αυτή αποκλείει τόσο τον συγκριτισμόν, όσον και την επιδίωξιν επιβολής οποιασδήποτε θρησκείας επί των άλλων».

Υπό το πνεύμα αυτό αξιολόγησε τους σκοπούς του ακαδημαϊκού διαλόγου Ορθοδοξίας και Ιουδαϊσμού: «Με ιδιαίτερη ικανοποίηση και ευνότητα χαρά συμμετέχουμε στην εμπειρία της "Συνέχειας και της Ανανέωσης" των ακαδημαϊκού χαρακτήρα συναντήσεων μεταξύ εκπροσώπων της Ορθοδοξίας και του Ιουδαϊσμού, με σκοπό την αναζήτηση των κοινών στοιχείων της παραδόσεως των δύο θρησκειών. Τα στοιχεία αυτά θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν και από τις δύο πλευρές για την προώθηση ενός πνεύματος ειλικρινούς σεβασμού και αμοιβαίας κατανόησης σε μια περίοδο απρόβλεπτης και εντεινόμενης εκρήξεως φαινομένων θρησκευτικής μισαλλοδοξίας και βίαιου φανατισμού όχι μόνο στην ανήσυχη Ευρώπη, αλλά και σε παγκόσμια κλίμακα... Ως κύριο θέμα της συναντήσεως επιλέχθηκε η διαλεκτική προσέγγιση ενός εξαιρετικά σημαντικού ζητήματος, όχι μόνο για κάθε μια από τις δύο πλευρές, αλλά και για τις βαθύτερες σχέσεις των δύο θρησκειών: "Συνέχεια και Ανανέωση". Τόσο η αξίωση της "Συνέχειας", όσο και η αξίωση της "Ανανέωσης" παρουσιάζουν συγκριτικώς πολλά κοινά στοιχεία στη φαινομενολογία της θρησκευτικής εμπειρίας, καίτοι διαφοροποιούνται ουσιαστικά όχι μόνο κατά το περιεχόμενο, αλλά και κατά την αναφοράν τους στη σχέση του

Θεού με τον άνθρωπο και τον κόσμο. Κριτήρια της εμπεριείας των δύο αυτών εκφράσεων της θρησκευτικής εμπειρίας είναι για μεν τον Ιουδαισμό ο Νόμος (Torah) και η ιστορική βίωση της πρώτης Διαθήκης του Θεού με τον άνθρωπο, για δε τον Χριστιανισμό η εν Χριστώ Καινή Διαθήκη του Θεού με τον άνθρωπο, η οποία βιώνεται στη χριστιανική Εκκλησία ως το "πλήρωμα" του Νόμου και των Προφητών της Παλαιάς Διαθήκης.

Ουδείς μπορεί να υποστηρίξει ότι η Παλαιά Διαθήκη, η Εβραϊκή δηλαδή Βίβλος, δεν παραμένει οργανικό και αναπαλλοτρίωτο στοιχείο της χριστιανικής παραδόσεως, όπως ήταν άλλωστε και για τους συγγραφείς των βιβλίων της Καινής Διαθήκης. Βεβαίως, ούτε ο Ιουδαϊσμός, αλλά ούτε και ο Χριστιανισμός μπορούν να αγνοήσουν την ιερά τους παράδοση. Μπορούν όμως να ανακαθάρουν το ουσιαστικό τους περιεχόμενο από τις εξωτερικές αυτές ιστορικές τους φορτίσεις, για να διευκολύνουν μια αυθεντικότερη και συνεπέστερη κατανόηση των διαφορετικών τους θέσεων».

Ο επίτιμος Αντιπρόεδρος του Παγκοσμίου Ιουδαϊκού Συνεδρίου Δρ Gerhart Riegner, απευθυνόμενος προς την υφυπουργό, είπε: «Επιτρέψατέ μου επίσης να σας διαβεβαιώσω, κυρία υφυπουργέ, ότι είμεθα εξαιρετικά ευτυχείς που συναντώμεθα στην Αθήνα, την πρωτεύουσα της Ελλάδος και λίκνο ενός από τα μεγαλύτερα πολιτιστικά κέντρα στην παγκόσμια ιστορία και ενός από τα μεγαλύτερα θεμέλια του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Ελπίζουμε ότι η μεγάλη αυτή παράδοση του *genuis loci* θα εμπνεύσει τις συζητήσεις μας στις επόμενες ημέρες». Και συνέχισε: «Ωστόσο, προσβλέποντας προς το μέλλον, πρέπει να διδαχθούμε ότι ο σεβασμός προς ό,τι έχουμε από κοινού στην πνευματική κληρονομία πρέπει να μας οδηγήσει προς την υπέρβαση της πολεμικής ορολογίας και των ιστορικών αντιπαράθεσεων». Και ακόμη ότι: «Σε έναν κόσμο που διασπάται από συγκρούσεις, βία, πτώχεια, εκμετάλλευση και κοινωνική αδικία, μόνο μια συμφωνημένη προσπάθεια όλων των πνευματικών δυνάμεων μπορεί

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרון

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Υπεύθυνος σύμφωνα με το Νόμο:
Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΝΙΣΗΜ ΜΑΪΣ
Συρμελή 2 • 104 39 ΑΘΗΝΑ

Διανέμεται Δωρεάν

Ορισμένοι από τους συμμετέχοντες στην Γ' Ακαδημαϊκή Συνάντηση Ιουδαϊσμού - Ορθοδοξίας. Στην πρώτη σειρά (από δεξιά): ο τ. υπουργός κ. Μ. Κοθρής, ο Γεν. Γραμματέας του Παγκοσμίου Εβραϊκού Συνεδρίου Dr Israel Singer, η υφυπουργός Πολιτισμού κ. Κ. Μπουρδάρη, ο πρέσβης του Ισραήλ στην Αθήνα κ. David Sasson

να μας δώσει την ελπίδα υπερβάσεως των συμφορών και των περιπετειών, των απειλών και των κινδύνων του παρόντος».

Μετά την **Α' Συνεδρία** (Κυριακή 21 Μαρτίου, 8 μ.μ.) των προκαταρκτικών προσφωνήσεων και χαιρετισμών, πραγματοποιήθηκαν ακόμη τέσσερες συνεδρίες με εισηγήσεις και συζητήσεις επί των εισηγήσεων. Το γενικό θέμα της συναντήσεως «Συνέχεια και Ανανέωση» διαρθρώθηκε σε τέσσερες επί μέρους ενότητες, οι οποίες κάλυψαν αντίστοιχα τέσσερες συνεδρίες.

Στη **Β' Συνεδρία** (Δευτέρα 22 Μαρτίου) με θέμα «Γραφή και Παράδοση» παρουσίασαν εμπεριστατωμένες εισηγήσεις ο ραββίνος καθηγητής της Φιλοσοφίας το πανεπιστήμιο Yeshiva της Νέας Υόρκης κ. Walter Wurzburger και ο ορθόδοξος καθηγητής της ερμηνείας της Παλαιάς Διαθήκης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών κ. Ηλίας Οικονόμου.

Στην **Γ' Συνεδρία** (απόγευμα της ίδιας ημέρας) ομίλησαν επί του θέματος «Μνήμη και υπευθυνότητα» ο Ιουδαίος καθηγητής του Πανεπιστημίου της Βασιλείας κ. Jean Halperin και ο σεβ. Επίσκοπος Μπάτσκας κ. Ειρηναίος Μπούλοβιτς.

Στην **Δ' Συνεδρία** (Τρίτη 23 Μαρτίου) επί του θέματος «Ορθοδοξία και Ιουδαϊσμός στο σύγχρονο κόσμο» παρουσίασαν τις εισηγήσεις τους ο Ιουδαίος δικαστής από το Λονδίνο κ. Israel Finestein και ο Αιδεσμ. πρωτοπρεσβύτερος κ. Vitaly Doronov από τη Μόσχα.

Στην **Ε' Συνεδρία** (απόγευμα της ίδιας ημέρας) το θέμα «Πιστότητα στις ρίζες και διαθεσιμότητα προς το μέλλον» εισηγήθηκαν ο καθηγητής του Πανεπιστημίου της Ιερουσαλήμ κ. R.J. Zwi Werblowski και ο Αιδεσμ. καθη-

γητής της Ορθόδοξου Θεολογικής Σχολής του Τιμίου Σταυρού (Βοστώνη) κ. Θεόδωρος Στυλιανόπουλος.

Μετά από τις εισηγήσεις, σε κάθε συνεδρία ακολούθησε συζήτηση σε ατμόσφαιρα ευπρέπειας και σεβασμού των παραδόσεων αμφοτέρων των πλευρών. Δόθηκαν επεξηγήσεις σε ερωτήματα και έγινε αποδεκτή η ανάγκη συνεχίσεως αυτών των συναντήσεων για την καλύτερη αλληλογνωριμία των δύο παραδόσεων και την αποτιμωτική μαρτυρία τους στον σύγχρονο κόσμο.

Το πνεύμα των συζητήσεων αποτυπώθηκε στην ομιλία του σεβ. Μητροπολίτου Ελβετίας κατά τη λήξη των εργασιών της συναντήσεως: «Ο Χριστιανισμός παρουσιάζει, όπως ήδη τονίσθηκε, μια δική του προοπτική για την ερμηνεία της σχέσεώς του προς τον Ιουδαϊσμό, την οποία ερμηνεύει τόσο ως πρόσληψη, όσο και ως τελείωση του Ιουδαϊσμού στην δική του πνευματική εμπειρία. Είναι μια προοπτική σχέσεως με θετικές και αρνητικές προεκλήσεις. Ο Ιουδαϊσμός από την πλευρά του απορρίπτει με την ερμηνεία αυτή, αλλά συγχρόνως έχει και την ιστορική ευθύνη να προσδιορίσει τα όρια των αντοχών απέναντι της θρησκευτικής πραγματικότητας του Χριστιανισμού, ώστε ο ακαδημαϊκός μας διάλογος να γονιμοποιηθεί όχι μόνο τη Συνέχεια, αλλά και την Ανανέωση του πνεύματος για τη σχέση των δύο θρησκειών και των πιστών τους».

Η γενική αποτίμηση της σημασίας των Συναντήσεων για την καλύτερη αλληλογνωριμία, την αμοιβαία ενημέρωση και την απαλειψη των παρανοήσεων ως συμβολή στην διαθρησκευτική ειρήνη, υπήρξε θετική και οδήγησε στην απόφαση να πραγματοποιούνται οι ακαδημαϊκές συναντήσεις ανά τριετία.

Ο Εβραίος Χαΐμ

Το ποίημα αυτό αφιερώνεται στη μνήμη του Εβραίου Χαΐμ, ο οποίος δραπέτευσε από το ναζιστικό στρατόπεδο της Τρεμπλίνκα.

Ο Εβραίος Χαΐμ που δραπέτευσε
έλεγε προσευχές στους φιλήσυχους αιχμαλώτους
γονατίζοντας σε λιγδωμένα προσκέφαλα.
Εγώ δεν ήλπιζα πως μπορεί να σωθεί
οι Γερμανοί Ναζί έχουν γερή όραση
δεν διαλύονται με αυταπάτες και ψυχοσάββατα.
Τώρα αυτός που επέμενε να ρωτάει και να προσεύχεται
φαίνεται θα ήταν αποφασισμένος για θάνατο
ονειρεύεται
τα άφθαστα μεγαλεία του Ιουδαϊσμού
και δεν φοβάται.

Εγώ πάντως
εξακολουθούσα να βλέπω τον επερχόμενο Μεσαίωνα
με φάλαγγες φανατισμένων πιστών
με ουρλιαχτά γεμάτα μίσος να μιλάνε για αίμα
να τα λένε ραβδούχοι καλοθρεμμένοι αυλοκόλακες
εικόνες από παλιές εκστρατείες και τυφεκισμούς
ήρωες με αυστηρά βλέμματα.
«Άμες δε γ' εσόμεθα»
πληρωμένη εκπαίδευση.
Θεός αγέρας τα στοιχεία της φύσεως
κλειδωμένα στην εποχή σε χάλκινα θησαυροφυλάκια.

Αν άξαφνα σας γεννηθεί το ερώτημα
πώς τα κατάφερε αυτός ο Εβραίος
μέσα σ' αυτό το βαρύγδουπο διαπασών των ύμνων
να δραπετεύσει με αληθινόν λαμπερόν ήλιο
με αληθινές εξαρτήσεις του βίου -
αν δεν μπορείτε να καταλάβετε
πού βρήκε την έξοδο
αφού όλα τριγύρω ήταν μπετόν
αφού γύρω τραγούδαγε η Εσθήρ
ένα τραγούδι ιστορικό
παλαιών ηρώων
για το Ερέτς Ισραέλ
για μια πατρίδα Εβραϊκή
που συγκλονίζει στην σκέψη
και δυναμώνει την πυγμή
τότε δεν θά 'χετε δει κάτι κρυφές, μικρές, πόρτες
όμως ολοφάνερες στα μάτια των αγωνιστών
δεν θά 'χετε δει
τον ραγισμένο τοίχο του κορμιού
απ' τα βασανιστήρια των Ναζιδών
δεν θά 'χετε δει τον ραγισμένο τοίχο του κορμιού
όπου βλασταίνουν οι κρίνοι
πάνω σ' άσβεστη κίτρινο απ' την πολυκαιρία.

Το ζήτημα πια έχει τεθεί
θα εξακολουθήσουμε να δραπετεύουμε
όπως αυτός ο Εβραίος
και θα σηκώσουμε άλλο πύργο ατίθασο
απέναντί τους.

Βασίλης Μιγαδάκης

ENGLISH SUMMARY

OF THE CONTENTS OF THE ISSUE NO 125

□ The impressions of Timotheos, Metropolitan of Corfu of the **Auschwitz concertation camp** that place of martyrdom, as he calls it, make up the principal article in this issue. As the Bishop says: "In this place of martyrdom I have rendered the tribute of my respect to the hecatombs of the martyrs and victims of the Nazis, our brothers who met with an unjust death. In prayer and silence".

□ **The 50th anniversary of the Holocaust of the Jews of Greece (1943-1993)** has been the occasion of a series of commemorative events hold in all those Greek towns where Jewish communities continue to exist today. The main event was that held in Athens, which was organised by the Central Board of Jewish Communities in Greece and at which the speaker was the Minister of Education and Religious Affairs, Mr Georgios Souflis. A message was sent for the occasion by the President of the Hellenic Republic, Mr Constantine Karamanlis, the text of which is as follows:

THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC

The recollection of the 50th anniversary of the persecution and Holocaust of the Greek Jews is both painful and instructive.

It is painful because it calls to mind the victims of the brutality of a regime which lacked freedom, and thus also lacked humanity.

It is instructive because, in spite of the progress made by humanity in the field of civilisation and in spite of the establishment of democracy on almost worldwide scale, the dangers of this progress being halted do not cease to lie in wait for us. And the activation of these dangers is favoured particularly by a relaxation of vigilance in the face of the multi-faced crisis which afflicts many states, even in Europe itself, and in the face of the recent symptom of the appearance on the scene of those who are unrepentantly nostalgic for a repugnant past. May the memory of the sacrifice of the Greek Jews, and of all the victims of Nazi atrocities, be yet again the stimulus for reflection and vigilance and a motive for the defence, undertaken together, of the ideals of freedom, democracy and justice.

CONSTANTINE KARAMANLIS

Messages were also sent by the Head of the Greek Orthodox Church and the Athens Academy, while in the course of the event addresses were given by the Rectors of Athens University, the Technical University and the Economic University and representatives of other organisations.

□ «In Sealed Trains»: this is the title of a number of interviews with **Jewish survivors from Thessaloniki** who were taken by train to Hitler's death camps (Auschwitz - Birkenau).

□ This issue also contains the **speech given by the President of the United States, Bill Clinton**, at the opening ceremony of the Memorial Holocaust Museum in Washington on 22 April 1993.

□ Mrs L. Souliam, a Jewess from Rhodes, was No 24195 at **the Auschwitz camp**. In an interview she talks about her time of imprisonment and her liberation by the Americans in 1945.

□ In response to **the manifestations of the Neo-Nazism which are taking place in Europe**, details of Hitler's persecution of the Jews from the book «The Technique of Violence», by the former Prime Minister of Greece, Mr Georgios Rallis, are reprinted in this issue.

□ This issue also contains an article by the well-known Greek composer Manos Hadjidakis entitled **«The Recrudescence of Neo-Nazism»**, in which he says, epigrammatically, that «neo-Nazism is not theory, thought or anarchism; it is a performance in which death plays the leading role».

□ **The Third Academic Meeting between Orthodoxy and Judaism**, on the subject «Continuity and Renewal», took place in Athens between 21 and 24 March 1993. The meeting was held on the initiative of Damaskinos, Orthodox Metropolitan of Switzerland, and Dr Gerhart Riegner as representative of the international Jewish Committee for Inter-religious Consultation, with the blessing of the Ecumenical Patriarch Bartolomaios. The meeting was held with government support. The meeting was addressed by Jewish and Christian academics and clerics, from Greece and abroad.

□ This issue ends with a **poem** by Mr. V. Migadakis entitled «Haim the Jew», about an escape from the Nazi death camp at Treblinka.

We also print a letter from Mr. E. Angelopoulos of Patra on **the saving at the Jews of Zakynthos** during the Occupation.

